

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 54
Godina XXVII
Novembar, 2022.
[str. 235-260]

© Monos 2022

ZAVIČAJ

Likovi zavičaja:
Latif Karić – bošnjački
guslar

Edin Šaković

U članku se donose podaci o Latifu Kariću (1905.-1991.) iz sela Vranovići kod Gračanice, nadaleko poznatom narodnom guslaru, ali i jednome od uglednijih mještana, čovjeku iznimno zanimljiva životopisa. Rođen je i odrastao u siromašnoj sredini, u selu bez osnovne škole, ali se ipak opismenio i cijelog života bio posvećen samoobrazovanju. Od rane mladosti je iskazivao dara za muziku i pjesmu, naučivši svirati uz saz, šargiju, a potom i gusle. Kao guslar izvodio je uglavnom stare junačke epske pjesme. Nastupao je na sijelima i prelima u široj okolini Gračanice, Srebrenika i Lukavca, a prije Drugoga svjetskog rata i na noćnim sijelima uz Ramazan u jednoj kafani u Gračanici. Osim kao guslar, bio je i glasovit kovač, a također je poznat i kao narodni zubar. Vazio je i za čovjeka naprednih pogleda, zagovornika narodnog prosvjećivanja i obrazovanja. Bio je jedan od predvodnika akcije izgradnje škole u selu, 1939. i 1940. godine, koja, nažalost, tada nije uspjela, zbog otpora drugih mještana. Tokom Drugoga svjetskog rata pripadao je, uglednijim, ljudima koji su oštro osuđivali bezakonje i pljačku, osobito nad mještanima susjednog srpskog pravoslavnog sela Gornja Lohinja, čiji su odrasle muške stanovnike ustaše pohapsili i deportirali u koncentracijske logore. Od svoje mladosti pa do pretkraj života vjerno je održavao tradiciju guslarstva i bošnjačke narodne epike, kao jedan od posljednjih guslara na ovim prostorima.

Ključne riječi: Latif Karić; Vranovići; Gračanica; guslar; gusle; bošnjačka narodna epika; junačke pjesme; narodna poezija; narodna kultura; folklor; tradicija; nematerijalna baština; kazivanje; usmena historija.

“Gusle. Glazbalo posve sraslo s narodom, čuvar domaćeg ognjišta. Njihova pojava odaje crte odmjerene ozbiljnosti, kao da su primile na povjerenje tajnu narodne duše. Postanak njihov seže duboko u prošlost. Instrumenat naše domovine. Pojavljuje se pretežno u pratnji junačkih i prosjačkih pjesama. Jezgroviti i puni sadržaj poema vuče tok pjeva i melodije gusala, oba u posve

određenoj ulozi skroz u jednostavnom natjecanju pjevača i ujedno guslara.”

Ovako je o guslama pisao fra Branko Marić, jedan od pionira bosanskohercegovačke etnomuzikologije.¹ Sviranje i pjevanje uz gusle jedno je od prepoznatljivih obilježja kulture naroda dinarskog prostora, pa tako i Bošnjaka. Guslari su bili prenositelji usmene narodne tradicije, njegovatelji epske pjesme i čuvari narodne memorije.²

Tradicija guslarstva bila je živa širom Bosne i Hercegovine, pa tako i na prostoru sjeveroistočne Bosne. Međutim, u naučnoj i stručnoj literaturi koja se bavi narodnom epikom, te pjevanjem uz gusle kao etnomuzikološkom pojavom, gotovo da i nema spomena guslara sa ovoga područja – iako ih je ovdje bilo, štaviše, sve do najnovijeg vremena.

Jedan od guslara s prostora sjeveroistočne Bosne bio je i Latif Karić iz Vranovića kod Gračanice, ličnost po mnogo čemu osobena i nadasve zanimljiva. Osim kao guslar, bio je poznat i cijenjen kovač, ali i narodni zubar; pripadao je uglednijim mještanima ovoga sela, a bio je i čovjek naprednih pogleda, koji se isticao u svojoj sredini. Od mladosti je iskazivao dar za pjesmu i muziku: još prije nego je naučio svirati gusle, svirao je saz i šargiju (možda i druge instrumente), a rado bi zapjevao sevdalinke i seoske tradicionalne pjesme – doduše, za svoje uže društvo i uglavnom u mladosti. Kao guslar je, međutim, nastupao na širem prostoru Gračanice,

Srebrenika i Lukavca, kao jedan od posljednjih predstavnika te vjekovne tradicije bosanskohercegovačkog prostora i ovdašnjih naroda. Guslama i pjevanju uz gusle je ostao vjeran cijeli svoj život.

O Latifu Kariću kao guslaru do sada je zapisano tek po nekoliko redaka. U svojoj studiji o etnološkim i antropogeografskim odlikama Gračanice, dr. Salih Kulenović za njega ističe da je “inventivno prenosio epsku tradiciju”.³ Sjećanja na Latifove guslarske nastupe u Sokolu pribilježio je i Osman Puškar, početkom ratne 1994. godine.⁴ Spominje ga i Faruk Delić, u svom radu o narodnim običajima u selu Soko.⁵ Još 1967. godine, u izvještaju o muslimanskoj kulturnoj baštini gračaničkog kraja, kojeg je sastavio hafiz Ibrahim Mehinagić (priređen je i objavljen tek 2008.), veli se da “u selu u selu Vranovići još živi pjevač starinskih junačkih pjesama po imenu Karić Latif, a i njegovi sinovi poprimili su od oca pjevanje junačkih pjesama uz gusle i violine”.⁶ I to je, otprilike, sve.

U septembru 2009. godine, potpisnik ovih redova je posjetio Mustafu Karića (1931.-2018.), Latifovog sina, vještog stolara i kovača, ali i ljubitelja narodne pjesme i muzike, koji je dobro svirao i pjevao uzšargiju. U razgovoru s Mustafom pribilježili smo brojne podatke o Latifovom životu, koji svakako zaslužuju da budu objavljeni. Činimo to ovom prilikom.⁷

1 Dr. Branko Marić, *Naša pučka glazbala*, Kalendar “Napredak” za 1932, Sarajevo 1931, 141.

2 Opširnije: Jasmina Talam, *Creation, Transmission and Performance: Guslars in Bosnia and Herzegovina*, Muzikološki zbornik, vol. 51, No. 2, 2015., 203-221.

3 Salih Kulenović, *Gračanica i okolina: antropogeografske i etnološke odlike*. Tuzla: Muzej istočne Bosne – Gračanica: “Grin”, 1994., 250.

4 Osman Puškar, “Ja sam Musliman”, *Biljeg vremena*, god. II, br. 8-9, januar 1994., 9).

5 Faruk Delić, *Svadbeni i drugi veseli narodni običaji na području Sokola*. Gračanički glasnik, god. VI, br. 11, maj 2001., 49.

6 “Oni na poziv odlaze na svadbe i na razna druga veselja pa tu pjevaju pjesme i zabavljaju prisutni svijet” – dodaje se u izvještaju. “Od njih se može čuti mnogo starinskih junačkih pjesama, a i prigodnih po njima improviziranih pjesama.” – *Islamska kulturna baština Gračanice i okoline (prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Ibrahim ef. Mehinagića iz 1967. godine)*, priredio: Rusmir Djedović, Gračanički glasnik, XII/25, 2008, 87.

7 Uz prethodno zabilježeno kazivanje Mustafe Karića, brojne korisne podatke autoru je naknadno pružio La-

Osim prisjećanja na jednog znamenitog Gračanliju (Latif Karić je to sigurno bio), ovim člankom želimo ukazati i na prisustvo guslara, pjevanja uz gusle i guslarske tradicije na širem području Gračanice, odnosno sjeveroistočne Bosne, prostoru kome u proučavanju ovog kulturološkog fenomena do sada nije bila posvećena dovoljna pažnja.

Latif Karić, sin Mustafe, rođen je 1905. godine u selu Vranovići – u starim Karićima, mahali u istočnom dijelu naselja. Odrastao je u težačkoj porodici, kroz teška vremena Prvoga svjetskog rata i neposrednog poraća, obilježena općom neimaštinom i krizom. Njegov otac Mustafa bio je mobilisan i upućen na front. Na svu sreću, ostao je živ, vrativši se kući 1918. godine. Sedam godina poslije, kad je Latif već bio poodrastao momak, kupio je kuću na lokalitetu Hadžikadijin han, u koju se s porodicom preselio. Tu je i Latif proveo ostatak života. Na tom mjestu vremenom se formirala i nova mahala – današnji Karići, zaselak pomalo izdvojen od ostatka Vranovića.

Odrastajući u Vranovićima, Latif nije išao u školu, kao ni njegovi vršnjaci – jer škole nije ni bilo. Najbliža je bila ona u Gračanici. Ali,

pohađao je, svakako, sibjan-mekteb u selu, u kome je, u to doba, osnovama islamskog vjerovanja i arapskog pisma (sufare) djecu učio Mula Hasan Nurikić, mjesni mualim. Njega će kasnije, po okončanju školovanja na medresi, zamijeniti Habib ef. Karić, Latifov amidža, koji ujedno preuzima i dužnost imama u novoizgrađenoj džamiji u Vranovićima. Od sedam godina starijeg amidže Latif je i naučio čitati i pisati – latinicu i ćirilicu, u doba kada je na selu vladala opća nepismenost.⁸ Ova dva službena pisma Latif je kroz cijeli svoj život čitao i pisao na nivou bolje obrazovane osobe.⁹ Osim toga, volio je čitati, što mu je izuzetno koristilo, jer imao je veoma dobro pamćenje.¹⁰

Kao mladić, Latif je dosta vremena provodio kod Hadži Hasan ef. Hadžiefendića, poznatog po nadimku Hadžikadija, dugogodišnjeg šerijatskog sudije i predsjednika Vrhovnog šerijatskog suda Bosne i Hercegovine, koji je jedne prilike bio i među trojicom kandidata za reisu-l-ulemu.¹¹ On je u Vranovićima – današnjim Karićima, odnosno lokalitetu poznatom kao Hadžikadijin han, posjedovao dosta veliko imanje sa svojom ljetnom kućom i pratećim objektima, kao i starim hanom uz cestu koja je iz Gračanice

tifov unuk **prof. dr. Amir Karić** (dugogodišnji glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Tuzla, kasnije rukovodilac vjersko-prosvjetne službe, odnosno Uprave za obrazovanje i nauku Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, danas redovni profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli). Osobito značajnu pomoć u nastanku ovoga rada i prikupljanju građe dao je **prof. Mirnes Ahmić** iz Vranovića, unuk Mustafe Karića i praukun Latifov. Obojici ovom prilikom iskazujem najiskreniju zahvalnost.

8 Sam Habib se, u građanskom smislu, najvjerovatnije opismenio po upisu na medresu, jer u to doba se od budućih službenika Islamske zajednice očekivalo da budu u pravom smislu riječi pismeni. Habib ef. Karić će, kasnije, putem analfabetskih tečajeva (koje je držao kao imam) opismeniti veći broj žitelja Vranovića.

9 Iako je u mektebu morao naučiti bar ponešto od sufare, Latif se arapskim pismom nije koristio i vremenom ga je zaboravio. Njegov sin Mustafa se sjećao da je Latif podstarost bio ponovo uzeo sufaru, pokušavajući obnoviti znanje arapskog pisma, kako bi mogao učiti Kur'an. Latifov unuk dr. Amir Karić navodi da Latif zaista nije poznao arapsko pismo, već se služio transkribiranim kur'anskim tekstovima koje je izdavala Islamska zajednica, naučivši na taj način napamet Jašin i veći broj kur'anskih sureta.

10 U zrelijim godinama života, Latif je posjedovao veći broj knjiga, koje je čuvao u jednom većem "kuferu"; to je upamtio njegov unuk, dr. Amir Karić. U to vrijeme, Latif je redovito pratio islamsku štampu i bio je pretplaćen na list "Preporod", Glasnik Vrhovnog Islamskog Starješinstva i časopis "Islamska misao".

11 Edhem Mulabdić, *Hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić*, Kalendar "Narodna uzdanica" za 1945. godinu, Sarajevo 1944., 180-182 (= Gračanički glasnik, god. IX, br. 17, 2004., 51-53); Tajib Nurikić, "Znameniti Gračanlije: Kadija Hadži Hafiz Hasan Tahsin ef. Hadžiefendić – Hadžikadija", *Biljeg vremena*, god. II, br. 10, februar 1994., 17 i br. 11, februar 1994., 17.

Latif Karić

preko Gornje Lohinje vodila ka Bukvi, te dalje preko Doborovaca i Srnica za Brčko i Gradačac. Sam Hadžikadija tu je rado boravio preko ljeta, osobito u poznijim godinama života, nakon odlaska u penziju.¹² Mustafa Karić nije upamtio zgradu hana, ali znao je (po priči svog oca) da se han još uvijek koristio za Hadžikadijinu života – doduše, više kao konak negoli han (“sirotinja neka kad naiđe cestom” – u hanu je mogla besplatno prenoćiti). Inače, spomenuti je stari put još uvijek bio dosta prometan, uporedo s onim austrougarskim – iz Gračanice dolinom Sokoluše do Bukve, kojeg je narod još tridesetih godina XX. stoljeća nazivao “nova testa”.

Latif je u to vrijeme, kao mladić, “pomalo posluživao” Hadžikadiju, obrađujući bašću i obavljajući druge poslove na imanju. Od njega je, svakako, ponešto i naučio, jer

Hadžikadija je bio glasovit alim. S Hadžikadijom je imao i brojnih doživljaja, od kojih je neke poslije rado prepričavao ukućanima. Tako je Hadžikadija jedne prilike, iz drvenog ljetnikovca uz kuću, gledao u lijehe luka koje je Latif posadio, pa mu je kao pravom austrougarskom činovniku “zasmetalo” što nisu bile postavljene pravilno, u jednom redu. Na Hadžikadijinu primjedbu, Latif se hitro dosjetio i odvratio mu: “Eh, efendija, ne mere tako. Onuda sunce kako sja, treba preko lijeha, pa crv neće napasti luk!” Čuvši to, Hadžikadija je kazao: “Peke, peke, ja se ne razumim u to, ako je tako, onda si u pravu!” Na nečiju jednu, kazivao je Latifov sin Mustafa, on je odmah imao odgovor – pa makar to bio i čuveni Hadžikadija.

Tu, na imanju, Latif je upoznao i Hadžikadijinog sina Hamida (1897.-1953.), u to vrijeme studenta, a kasnije doktora prava i uglednog advokata, s kojim se sprijateljio. Kao izuzetno napredan čovjek, pobornik narodnog prosvjeđivanja, Hamid je u neku ruku postao i učitelj osam godina mlađem Latifu, u kome je prepoznao nadarenog mladića. Latif je od njega puno toga naučio, a poseban dar je pokazao za matematiku. Onim što je tada naučio, poslije se i koristio: kad je štogod trebalo izračunati ili neki račun prekontrolirati – u selu su zvali Latifa. Najčešće se radilo o nekom praktičnom proračunu, npr. kubikaže oblovine ili daske koja je nekome bila potrebna za izgradnju kuće ili drugog objekta. Takve i tome slične računske operacije, sjeća se i njegov unuk, dr. Amir Karić, Latif je radio perfektno.¹³

Sa Hamidom je Latif ostao prijatelj i kasnije, poslije Hadžikadijine smrti (1925.). U dobrim odnosima je bio i sa ostalim članovima te porodice, a osobito sa kćerkom

¹² “Dosta vremena je provodio u prirodi na svom imanju u blizini Vranovića” – zapisao je prof. Tajib Nurikić u navedenom radu. “Taj lokalitet se i danas naziva Hadžikadijin han ili Hadžikadijine borike, kako piše na vojnim kartama. To je na staroj cesti koja je vodila iz Gračanice u Brčko. Postoji predanje da je na tom mjestu, ustvari, bio Ibrišibegov han, pa kada ga je Hadžikadija kupio, nastalo je ime Hadžikadijin han.”

¹³ Već i pod starost, sjećao se njegov sin Mustafa – Latif je znao djeci iz svoje familije, đacima, objasniti matematičke zadatke, pa su roditelji njegove unučadi često govorili: “Idi nek’ ti djed pokaže”.

Izetom i njezinim mužem, begom Sadijom Gluhbegovićem, koji su i naslijedili Hadžikadijino imanje u Vranovićima.¹⁴ U međuvremenu, kao što smo kazali, Latifov otac Mustafa je kupio staru Hadžikadijinu ljetnu kuću, u koju se i preselio s porodicom. Ta kuća i danas postoji, kao jedna od vjerovatno najstarijih kuća na području Gračanice – iako je već u trošnome stanju.

Opismenivši se i ponešto naučivši, Latif se već izdvajao u svojoj sredini. Rijetki ljudi koji su bili pismeni često suonima nepismenim pružali pomoć u pisanju molbi, pisama i slično, pa i kad bi trebalo neko pismo pročitati. Ali u Vranovićima je do pred Drugi svjetski rat bilo i potpuno neprosvijećenih ljudi – čak i onih koji, osim što su bili nepismeni, nisu poznavali niimanske i islamske šarte, očitovanja vjere elementarna za svakog muslimana. Takvi bi se našli u neprilici kada je trebalo obaviti vjenčanje pred kadijom, pri čemu je temeljni uvjet bio da je osoba koja se ženi musliman (a to se dokazivalo izricanjem imanskih i islamskih šartova – na arapskom ili makar na bosanskom jeziku). Oni su se također obraćali Latifu za pomoć. On bi im kazao da sprema jedan čup masla, kadiji “na poklon”, a pred kadijom bi uzeo riječ: “On, efendija, zna preda mnom, ali ga je stid pred Vama – pa ću ja za njega kazivati”. Kadija bi se složio, te obavio vjenčanje. Cijena za Latifovu uslugu bila je dolazak na kopanje: “Pamet caruje, snaga klade valja” – govorio je Latif svojoj djeci, dok je seljak kopao u njegovoj bašči.

Razumije se, Latif je ovim nastojao motivirati djecu da uče i budu prosvjećeni ljudi.

Fizički rad je sâm itekako cijenio – bio je, na kraju krajeva, kovač, a imao je i zemlju koju je obrađivao, svoju šumu, stoku i sve drugo, kao i ostali težaci iz njegova sela. Spomenute usluge su važile za dovoljno imućne i fizički sposobne muškarce, koje je Latif najvjerojatnije želio na takav način potaknuti da se sami opismene i obrazuju – pogotovu još kad se radilo o takvoj ignoranciji i neznanju, kakvi su sramota i za pojedinca, i za zajednicu kojoj je pripadao. Ali kada je o zajednici riječ – treba naglasiti da je Latif bio izuzetno osjetljiv na siromaštvo i neimaštinu koji su pogadali ljude, posebno mještane njegova sela. Premda nije bio toliko imućan čovjek, cijelog života je pomagaojetime (siročad) i nejake, smatrajući to svojom ljudskom obavezom. Te plemenite osobine njegove ličnosti posebno će se iskazati kasnije, u teškim vremenima Drugoga svjetskog rata.

Još od svog djetinjstva, Latif Karić je iskazivao dar za pjesmu i muziku. Rano je naučio svirati šargiju i saz. Nešto poslije, naučio je svirati i gusle, i to od svog daidže, Osmana Zahirovića iz Gornje Orahovice. Osman je izrađivao gusle i uz njih pomalo pjevao. Gusle je napravio i Latifu, koji se pokazao vrlo talentovanimsviračem i pjevačem, tako da je ubrzo nadmašio svog daidžu. Osman je, po kazivanju Latifovog sina Mustafe, znao samo jednu “ariju”, tj. svirati gusle na samo jedan način, dok je Latif ubrzo sâm naučio više načina, tako da je, nakon nekog vremena, daidža dolazio njemu da od njega uči.¹⁵

Salih Kulenović navodi da je Latif Karić počeo guslati 1928. godine, te da je bio “pod

14 Oni su i kasnije u Vranovićima često boravili, a jedno vrijeme i živjeli. Izeta je tu i preminula; njen ogradeni mezar se i danas nalazi blizu mjesta gdje je stajala stara Hadžikadijina kuća, na parceli koja je bila u vlasništvu našeg kazivača Mustafe (danas je u vlasništvu njegovog unuka Mirnesa). Izetin muž, Sadi-beg Gluhbegović, umro je 1950. u Gračanici, a pokopan je u mezarju Trepanići. Njihov sin Fuad, republički inspektor po zanimanju, svoj godišnji odmor je – “dok su drugi išli na more” – često provodio u Vranovićima; naš kazivač Mustafa Karić je s njim bio dobar poznanik i prijatelj.

15 Osman Zahirović je, inače, bio jedan od uglednijih mještana Gornje Orahovice, još u vrijeme Drugoga svjetskog rata bio je član Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora, a poslije rata biran je i u Narodni odbor opštine Orahovica. Latif je, izgleda, osobito cijenio daidžu – njegovo ime dao je najstarijem sinu, a ime svog oca – drugome po redu.

uticajem Osme Ćorića iz Piskavice, vrsnog guslara koji je umro 1923. godine u 90-toj godini života.¹⁶ Latifov sin Mustafa, međutim, nije znao za guslara Ćorića niti se sjećao da je Latif o njemu kasnije pričao. Ukoliko je guslar Osmo Ćorić svirao u posljednjih desetak godina svog života (kada je već imao preko 80 godina) – možemo svakako pretpostaviti da ga je i Latif kao dječak slušao. Ali, teško da se tu moglo raditi o nekom neposrednom utjecaju; u najboljem slučaju – moglo je kod Latifa probuditi ljubav za narodnu epsku poeziju, junačke pjesme i gusle kao instrument.¹⁷

Latif je kao guslar nastupao širom gračaničkog, srebreničkog i lukavačkog kraja. Pjevao je epske, *junačke* pjesme (kako ih je i narod nazivao). Pored njih, također, izvodio je i kratke, “ubrzane” pjesme – različite po tematici: od balada, lirskih pjesama i sveđalinki, pa do onih šaljivih.¹⁸ Osim pjevanja, bio je i dobar pripovjedač, kazujući različite priče, predanja, legende, basne, anegdote...¹⁹ Nastupao je najčešće na prelima, sijelima i seoskim veseljima, različitim svečanostima, svadbama i proslavama, ali i na posebnim

druženjima organiziranim po kućama pojedinih domaćina, ljubitelja junačkih pjesama. Nastupao je tokom cijele godine, ali najčešće zimi, u vrijeme dugih večeri i još dužih noći.

U doba kad nije bilo ni interneta, ni televizije, ni radija, da se prekrati vrijeme – nadaren i dobar narodni pjevač i pripovjedač bio je posebna “atrakcija”.

Bilo je domaćina koji su Latifa pozivali i uz neki osobit povod. Po kazivanju Fatime Halilović ud. Hamzić (poznatije po drugom imenu Kadira), rođene 1926. u Babićima, Latif je bio omiljen gost u njezinoj rodnoj mahali, Karićima. Ona se sjeća da ga je u dvije posebne prigode pozivao Hadži Mujo Halilović, jedan od uglednijih mještana: jedanput kada je polazio na Hadž, a drugi put kada je otvarao dućan (kojeg je kupio od trgovca Emina Žunića iz Gračanice). U obje prilike, velika soba, “čardak” u Hadži Mujinoj kući, napunila se gostima, domaćinima iz komšiluka koji su dolazili da slušaju Latifa. Djeca, među kojima je bila i ona, tada bi se natiskala u manju sobu, “čardačić”, u želji da i oni čuju Latifa i njegovu pjesmu.²⁰

16 Salih Kulenović, *Gračanica i okolina: antropogeografske i etnološke odlike*. Tuzla: Muzej Istočne Bosne, Gračanica: Grin, 1994., 250, nap. 627. Kulenović ne navodi od koga je preuzeo navedene podatke. No, u svom terenskom istraživanju, uz brojne druge kazivače i terenske informatore, znamo da je kontakte ostvario i sa Latifom Karićem (od koga je zabilježio i jednu lirsku narodnu pjesmu, koju je kasnije objavio – v. Salih Kulenović, *Bošnjačke narodne pjesme Gračanice i okoline*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 17/2002., 112).

17 Na osnovu upamćenih kazivanja svog djeda, dr. Amir Karić je potvrdio da Osman Osmo Ćorić iz Piskavice zaista nema veze s Latifovim guslanjem.

18 Mustafa je upamtio više takvih pjesama, a u našem razgovoru izrecitirao je jednu: pjesmu “Zec i jež”, inače poznatu basnu koju su svojevrmeno zabilježila braća Grimm – u rimovani narodni deseterac prepjevanu i bošnjačkom uhu prilagođenu. Radi ilustracije, navodimo samo par stihova (kad se zec hvališ ježu): “...A ja jurim, od vjetra sam brži / i na mrazu i kad sunce prži / a ti miliš kao l'jene bube / teško nosiš bodljikavo džube / svakog časa smotaš se u klube.” Pjesma se završava poukom u stihovima: “U nogama nije uspjeh pravi / treba nešto imati u glavi”.

19 Po navodima njegovog unuka dr. Amira Karića, mnoge Latifove priče izvorno su bile pripovijesti iz “Hiljadu i jedne noći”, remek-djela klasične arapske književnosti, koje je starinom bilo veoma popularno među obrazovanijim Bošnjacima. Svakako, Latif je kazivao i narodne priče ovoga podneblja. Od Mustafe smo čuli i zabilježili neke od njih, koje je on upamtio od Latifa. Većinom su to pripovijetke, priče i anegdote kakve se kazuju na širim prostorima Gračanice i ovog dijela Bosne – u različitim varijantama, čuli smo ih (prethodno ili kasnije) i od drugih kazivača, a poneke se javljaju i u folklorističkoj literaturi.

20 Fatima zv. Kadira Halilović, kći Huse, rođena 1926. godine u Babićima (mahala Karići), gdje je provela djetinjstvo i mladost; udala se Omera (Ibrahima) Hamzića u mahalu Mešići, u Malešićima. Kazivanje je zabilježio njen sin prof. dr. Omer Hamzić, 25. 10. 2022. godine, te nam ga ljubazno ustupio, na čemu mu se i ovom prilikom zahvaljujemo.

Pjevaču je, naravno, valjalo i platiti za nastup, a tu su ulogu obično uzimali imućniji i ugledniji domaćini – uglavnom, u selu bi se uvijek znalo ko je “naredio svirače.”²¹

Uz Ramazan, Latif Karić bi redovno nastupao u Gračanici, u čaršiji, u kafani Ahmeta Salkića (“Salkića kahva” – kako ju je sâm zvao). Ahmet je ugovarao, “pogađao” s Latifom nastup u svojoj kafani tokom Ramazana – noću, od teravije do pred sehur. Uz ono što bi “pogodili” kao cijenu nastupa, Latifu bi pripale i sve pare koje bi kao bakšiš dobio od gostiju.

Mustafa Karić se sjećao i kafane, u koju je ponekad s ocem odlazio, kao i Latifovih nastupa. Latif bi u Gračanicu došao pred iftar, a poslije iftara bi se išlo u džamiju, na teraviju. Nakon teravije, “štogod je bilo svijeta” – to bi nagnulo u, inače, prostranu kafanu. Onda bi Latif, uz gusle, započeo pjevati. Za svaku noć ispevao bi po dvije pjesme – jednu pa drugu, a one su rijetko trajale ispod dva sata. Svake noći morale su biti dvije nove pjesme, jer bilo je ugovoreno da se jedna pjesma ne smije ponoviti (“neće ljudi slušati jednu te istu”). U trideset ramazanskih noći Latif bi otpjevao barem šezdeset pjesama, a između dvije pjesme i u pauzama, pjevao je one kratke, te pričao i pripovijedao, zabavljajući na taj način goste.²² Pred zoru, svijet se iz kafane razilazio kućama na “ručak” (sehur). I Latif bi se vraćao svojoj kući u Kariće (dobrih sat vremena hoda), gdje bi “ručao”, zapostio i lijegao; malo kasnije bi ustao da klanja sabah (jer “on vakta

nije ostavljao nikad”), a onda bi ponovo lijegao i spavao do pred podne. Ustavši, klanjao bi podne, a zatim uzimao “pjesmaricu”, čitajući i ponavljajući pjesme koje je naredne noći namjeravao izvoditi. Pred iftar bi se ponovo, sa guslama, zaputio u Gračanicu...

Tradicija ramazanskih noćnih sijela uz gusle i junačke pjesme, inače, nije bila osobena samo za Gračanicu: naprotiv, bila je široko rasprostranjena u Bosni i Hercegovini.²³

Salih Kulenović navodi da su Latifov repertoar činile bošnjačko-muslimanske junačke pjesme iz zbirke Koste Hörmanna.²⁴ Međutim, iz kazivanja Mustafe Karića može se zaključiti da je Latif imao više pjesmarica, odnosno zbirki narodnih epskih pjesama.²⁵ Sačuvani audio-snimci pjesama pokazuju da su Latif i njegov najstariji sin Osman (nastavljač očeve tradicije) pjevali barem dvije pjesme iz poznate zbirke muslimanskih junačkih pjesama, koja je objavljena u izdanju Matice Hrvatske (1898. i 1899. godine).²⁶ Na osnovu toga možemo pretpostaviti da je Latif posjedovao i ovu zbirku – ukoliko, pak, te pjesme nije eventualno primio usmenim putem (što je manje vjerovatno).

Stanovit broj epskih pjesama Latif je sigurno naučio i od svog učitelja, daidže Osmana Zahirovića, a nije isključeno da je poneku pjesmu primio i od drugih, starijih guslara u okolini. Latif je, naime, pripadao prvoj generaciji bošnjačkih guslara koji su djelovali nakon izdavanja prvih zbirki boš-

21 Isto.

22 Običaj je bio da dužu pjesmu pjevač prekine u nekom uzbudljivom trenutku (kao svojevrсни *cliffhanger*), te napravi manju pauzu u kojoj bi nešto ispriopovijedao ili otpjevao neku veseliju pjesmicu. Na taj način bi “odmorio” publiku od praćenja dugog, epskog narativa, a ujedno i dodatno pobudio interes i radoznalost – šta će se to desiti u nastavku.

23 J. Talam, *Creation, Transmission and Performance*, 213.

24 Riječ je o čuvenoj zbirci, objavljenoj u dva sveska 1888. i 1889. godine pod nazivom *Narodne pjesne Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*. Drugo izdanje objavljeno je 1933. godine, pod nazivom *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini* (1-2). Kritičko izdanje je priredila dr. Đenana Buturović (Sarajevo: 1976., 1990. i 1996.).

25 Latifove knjige je kasnije prenio sebi njegov najstariji sin Osman, pa moguće da kod njegovih nasljednika i danas postoje pjesmarice koje je Latif Karić koristio.

26 *Hrvatske narodne pjesme* – skupila i izdala Matica Hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme (muhamedovske), knjiga treća, uredio dr. Luka Marjanović, Zagreb, 1898. i knjiga četvrta, 1899.

njačko-muslimanske epike, ali i koji su bili u savremenom smislu pismeni pa su ih mogli koristiti. Stariji guslari, poput Latifovog daidže Osmana Zahirovića, pa i njegovog starijeg imenjaka Ćorića iz Piskavice – kao i drugih guslara iz ovoga kraja (kojih je nesumnjivo bilo, ali su im imena utonula u zaborav) – nisu bili pismeni i guslali su i prije negoli su ljudi poput Koste Hörmanna, Luke Marjanovića i drugih krenuli u istraživanje, bilježenje i objavljivanje bosanskohercegovačke i bošnjačko-muslimanske narodne epike.²⁷ No, ta starija generacija je na mlađu prenijela umijeće guslanja i pjevanja junačkih pjesama, ali svakako i neke od njih – neovisno od tiskanih zbirki koje su se u međuvremenu pojavile.

Latif Karić je imao veoma dobro pamćenje. Njegov sin Mustafa se sjećao da je ocu bilo dovoljno dvaput pročitati epsku pjesmu, pa da je odmah zapamti. Njemu su “pjesmarice”, itekako koristile. Ukupno je, napamet, znao oko 120 pjesama, možda i više. Međutim, Latif nije pjevao samo ono što bi napamet naučio: naprotiv, on je svaku pjesmu “dopunjavao” i “uljepšavao”, kako to Mustafa veli, proširujući ili skraćujući dijelove pjesme gdje mu se činilo da nije baš najbolje “udešeno” ono što se htjelo reći. Ili, pak, gdje sastavljač “pjesmarice” (po Latifovu sudu) nije najbolje zapisao ono što mu je kazivač pjesme govorio, odnosno pjevač pjevao... Stoga bi i Latifova verzija pjesma bila različita od one iz tiskanog izdanja.

Takve vrste izmjena “izvorne” verzije epske pjesme inače su odlika guslarsa. U stručnoj literaturi je odavno primijećeno da pjevači, kao kreativni umjetnici, zapravo i nisu učili pjesme napamet, već su ih u pjevanju faktički – iznova stvarali! Kroz sposobnost da pjesmu donese na svoj način, poznavanjem jezika i narodnog stiha, pjevač je ispoljavao originalnost, znanje i iskustvo. Pjevači su, u tom smislu, bili stvaratelji tradicije, a ne samo prenositelji.²⁸

Snimak jedne od Latifovih pjesama, do kojeg smo uspjeli doći (“Janković Stojan i Hodžić Husein”), potvrđuje da je i Latif Karić bio takva vrsta pjevača: njegova verzija spomenute pjesme značajno se razlikuje od one koja je svojevremeno objavljena u zbirci Matice hrvatske. Naravno, radnja je ista, glavni likovi su isti, elementi pjesme (od deskripcija do dijaloga) u biti su isti – drugim riječima, ista je pjesma, ali drugačije ispjevana, osobenom pjesničkom naracijom kakva je, ipak, bila Latifovo djelo.

Osim što je znao svirati i pjevati uz gusle, Latif Karić je, kako rekosmo, znao lijepo svirati i uz saz, kao i šargiju – inače, jedan od najpopularnijih tradicionalnih instrumenata na širem gračaničkom području. Kao guslar je javno nastupao, dok je saz i šargiju svirao više privatno, u krugu porodice i prijatelja. Ponegdje bi i u društvu zasvirao i kao sazlija.²⁹ Pošto se odlikovao i pripovjedačkim darom, bio je omiljen gost na brojnim sijelima

27 Od nekog nepoznatog pjevača iz te generacije na prostoru Gračanice zabilježena je i epska pjesma “Ženidba age Hasan-age”. Nju je zabilježio Sulejman ef. Pertef, dugogodišnji gradonačelnik Gračanice, dostavivši je Kosti Hörmannu, a ovaj ju je objavio u prvome svesku svoje zbirke (1888.), pod red. br. XVIII. Na tu pjesmu, u međuvremenu potpuno zaboravljenu među Gračanjima, ukazali su saradnici ratnoga lista *Biljeg vremena*, Rusmir Djedović i Mirzet Hamzić, u člancima “Književna tradicija: Ženidba age Hasan-age” i “Ženidba age Hasan-age” (god. II, br. 11, mart 1994., 20). Ti članci su priređeni i ponovno objavljeni u prvome broju *Gračaničkog glasnika* (I/1, maj 1996., 79-80). Inače, to nije bila jedina pjesma u to vrijeme zabilježena na prostorima Gračanice – to svjedoči i zbirka koju je na osnovu Hörmannove ostavštine priredila i objavila Đenana Buturović (*Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini. Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna*), Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1966.). – O tome, međutim, nekom drugom prigodom.

28 O tome opširnije: J. Talam, *Creation, Transmission and Performance*, 209-212 i tamo navedena literatura.

29 Izgleda da je to činio više u mladosti i na početku zrelije dobi: njegov unuk, dr. Amir (rođen 1971. godine), ne sjeća se da je ikada čuo djeda da je zapjevao sevdalinku ili izvornu pjesmu. No, u tom vremenu je već puno mla-

i prelima, uzduž i poprijeko gračaničkog kraja, ali i mnogo šire.³⁰

Među njegovim potomcima ostale su upamćene neke anegdote vezane uz ta Latifova gostovanja. Jedne prilike, još u mladosti, boravio je u jednome selu na padinama Vlašića – rodnome kraju svog prijatelja Mehmeda, ovčara koji je godinama zimovao u Vranovićima. Tu je, na seoskom prelu, prihvatio saz od domaćeg sazlije, neukog i nevještog, pokazavši tamošnjem svijetu kako se svira i pjeva. Jedna od prisutnih djevojaka, “planinki”, toliko je bila opčinjena Latifovim sviranjem, pjesmom i pričom da mu se odmah ponudila za suprugu! Latif je ljubazno odbio, pravdajući se da mora najprije pitati roditelje za dozvolu. Kasnije, kada je već bio oženjen – jedna druga djevojka (iz sela Tutnjevac kod Srebrenika) došla je njegovoj kući “na zauzlet”, govoreći da bi se za njega udala, pa makar kao druga supruga! Latif je, kasnije, u šali rado prepričavao ove i slične anegdote, ali je svojim sinovima često ponavljao: “Trefit’ (sresti) curu, a da joj ništa ne progovoriš – to je grijehota! Pa makar bio i oženjen.”

Osim kao guslar, Latif Karić je bio nada- leko poznat i kao dobar kovač.

Učenju kovačkog zanata okrenuo se u zrelijoj mladosti. Zanat je izučio radeći kod

Latif sa kćerkama

majstora Alije Delića, iz zaseoka Delića Brdo u Sokolu, koji se bavio “kovačijom” u svojoj radnji blizu glavne ceste. S Alijom je bio i prijatelj. Latif je kao kovač u toj radionici počeo raditi negdje sredinom 1930-tih godina – naš kazivač Mustafa se sjećao: “Ja sam bio malehan kad je babo počeo tu ići.” Latif je kod Delića radio četiri godine, ali je brzo postigao “kolik’ i on”. Sve češće je majstor ostavljao Latifa samoga da radi u kovačkoj radnji, a on se bavio radovima u poljoprivredi, jer je, inače, bio imućan domaćin sa dosta zemlje.

No, Latif se tada odlučio osamostaliti. Alija Delić ga je odvrćao od toga, nudio mu

dih ljudi pjevalo kako izvorne pjesme, tako i sevdalinke, među njima i trojica Latifovih sinova. Naš kazivač Mustafa je, uz šargiju, ispijevao dvije stare sevdalinke koje su i snimljene. Ispijevao ih je na način kako su se tradicionalno pjevale na selima oko Gračanice. Snimci su nastali prilikom snimanja jedne od radijskih emisija iz serijala “Iz mjesnih zajednica”, koja je emitovana 06. 09. 2009. u programu Radio Gračanice. Urednik, voditelj i autor emisije bio je Mirsad Čamdžić, tadašnji novinar ovoga radija.

30 “Zaista je bio darovit pripovjedač”, primjećuje dr. Amir za svog djeda. “Njegovo je pričanje bilo tako slikovito da ste imali predstavu kao da gledate film.”

da preuzme njegovu radnju i nastavi raditi, a da ponešto daje samo za korištenje alata... Ali, radnja je bila podaleko od Latifove kuće, valjalo je do nje hodati preko dva kilometra i njemu to nije odgovaralo. Njegov drugi prijatelj, Avdija Joldić iz susjedne Sladne, posjedovao je kovačku radnju s alatom, ali sâm nije bio kovač, već bi nalazio čovjeka koji je kovao. Latif ga je upitao da mu proda alat, na što ovaj pristao. Mustafa se sjećao da je sav alat (s kovačkim mijehom i nakovnjem) u to vrijeme bio dosta skup, te da je otac morao prodati kravu kako bi ga platio. Majstoru Deliću to, inače, nije bilo baš pravo, pa je Latifu i prigovarao – ali on je ipak čvrsto odlučio krenuti svojim putem.

Latif Karić se ubrzo proćuo kao dobar i vješt kovač. Dolazili su mu ljudi iz Vranovića, Piskavice, Sladne i Sokola, ali i udaljenijih sela... Iskivao je i opravljao poljoprivredne i druge alatke, izrađivao različite kovane predmete – krupnije, ali i one sitnije (gdje se na pravi način iskazivala kovačka vještina). Potkivao je i konje, a dosta vješt je bio i u izradi noževa, osobito tradicionalnih bosanskih “šaraca”, što su naučili i njegovi sinovi.

Noževi “majstora Karićana”, inače, proćuli su se u širom okoline. “Bio je običaj prije nosat noževe”, kazivao je Mustafa; “Malo si koga mogao vidjet’ da nema noža za pasom. Po prelu se hodalo... Bilo je i vukova u to vrijeme”...

Od svoje mladosti, Latif je na glas došao i kao narodni zubar.

Narodno zubarstvo, tačnije vađenje zuba naučio je još u mladosti, a prema porodičnoj tradiciji – bilo je to “zaslugom” njegovog oca

Mustafe, koji je tokom Prvoga svjetskog rata u austrougarskoj Carskoj i Kraljevskoj vojsci služio u sanitetu. On je u povratku kući, 1918. godine, donio i zubarska kliješta.³¹ Nije jasno da li je i Mustafa znao vaditi zube ili je to Latif od drugoga naučio.³² No, sigurno je da se u vađenju zuba služio kliještima koja je njegov otac donio iz rata. Ta kliješta, tvornički rađena, danas se nalaze kod jednoga od nasljednika; uz njih su, međutim, sačuvana i jedna očigledno iskovana kliješta kojima se Latif također koristio – svakako, njegov ručni rad.

Latifovi “pacijenti” su mahom bili stanovnici okolnih sela – kako Vranovića, tako i Piskavice, Sokola, Doborovaca, Sladne, Gornje Orahovice... “Kao dječak i mladić nebrojeno puta sam prisustvovao vađenju zuba” – sjećao se dr. Amir Karić svog djeda Latifa. “Vadio je zube bez anestezije, a sterilizaciju kliješta je vršio otvorenim plamenom”.

Osim kao zubar, Latif se, prema porodičnoj tradiciji, okušao i u drugim tradicionalnim metodama liječenja naroda. S uspjehom je rješavao stomachne tegobe “namještanjem želuca”, a ljudi su mu također dolazili i radi liječenja “ujeda guje” (zmije otrovnice).³³

U godinama do pred Drugi svjetski rat, dr. Hamid Hadžiefendić je s vremena na vrijeme dolazio u Vranoviće, na porodično imanje. S Latifom se kao prijatelj i dalje pazio, a ovaj bi od njega i u tim susretima uvijek mogao ponešto naučiti. Mustafa se prisjetio jedne prilike, gledao je i slušao kao dijete kako Hamid objašnjava Latifu rečenice i fraze na njemačkom jeziku. “*Ich nicht verstehen*– e to

31 Podatke prikupio g. Mirnes Ahmić, Mustafin unuk i Latifov praunuk.

32 Prisjećajući se Latifovih kazivanja, njegov unuk dr. Amir Karić navodi da je tu vještinu Latif mogao naučiti od Osmana Čorića iz Piskavice – po svojoj prilici, onoga starog guslara, kojeg spominje i dr. Salih Kulenović.

33 Vještinu vađenja zuba Latif je prenio i na svoje sinove – Mustafu i Mehmeda. Mustafa je bio na glasu kao narodni zubar, pružajući usluge vađenja zuba sve dok stomatolozi nisu počeli aktivnije da rade i na selu. Zube je vadio i za vrijeme rata 1992.-1995. godine. Mehmed je bio isuviše osjetljiv i suosjećajan na bol “pacijenta”, pa se time nerado bavio, uglavnom mijenjajući Mustafu kad je bio odsutan.

ti znači, ne razumijem njemački”, upamtio je Hamidove riječi.³⁴

Inače, dr. Hamid se tih godina oprobao i u politici – uspješno, najprije kao banovinski vijećnik, a zatim (od 1938.) i kao poslanik u Narodnoj skupštini u Beogradu. S tih je pozicija mnogo učinio za svoj zavičaj. “Na lokalnom planu, u Gračanici” – zapisao je o njemu dr. Omer Hamzić – “vodio je više akcija kako bi olakšao život svojih sugrađana. Između ostalog, izborio se za prosijecanje puta na ulazu u Vranoviće, isposlovaio novac za izgradnju česme Tabašnica u Škahovici, bio je jedan od inicijatora za gradnju električne centrale u Gračanici, savjetovao seljake da organizuju radne zadruge, isposlovaio novac za gradnju bolnice i otvaranje sirotišta u Gračanici itd. Bio je veliki zagovornik narodnog prosvjećivanja i borio se za izgradnju škola na gračaničkom srezu, osobito u muslimanskim selima. Zaslužan je za izgradnju škole u Doborovcima, a pokrenuo je inicijativu i za gradnju škole u Vranovićima, selu iz kojeg je vukao porijeklo...”³⁵

U Vranovićima, Hamid se najčešće obraćao Latifu, kad god bi mu šta u tom selu trebalo. Njemu se obratio i sa prijedlogom prosijecanja nove trase puta od središta Vranovića do stare ceste Gračanica – Gornja Lohinja – Bukva, kojom bi se izbjegla strmina na staroj trasi. Što je bilo troška, država je sve plaćala, pa i dnevnice za rad na prosijecanju, nasi-

panju i uređenju puta. Ali u Vranovićima je tada bilo i onih koji su bili protiv ove korisne inicijative, iz danas teško razumljive konzervativnosti i zatvorenosti. Među najglasnijim je bio Meho Nasić, poznat u selu kao “Meho Zaimov”, inače Latifov dobar prijatelj. “Da se put napravi?! Ovuda će ići Vlasi pa mi gledat’ ženu!” – galamio je Meho, po kasnijem Latifovom kazivanju. Latif ga je pokušavao urazumiti: “Pa, dragi Meho, vidiš li ti kuda ideš? A doći će ti put džaba! Idi radi na putu – to ćeš i naplatiti. A put kad prođe, tvoji placevi su pored puta!” Teško je bilo ljude uvjeriti u korisnost jedne takve akcije, ali put je na kraju ipak prosječen, napravljen, posut tucanikom – “ljepota bila”, kako reče Mustafa, koji se dobro sjećao završetka izgradnje.

Odmah iza te akcije, Hamid je predložio da se krene u izgradnju osnovne škole u Vranovićima, što je Latif zdušno prihvatio i podržao, a također i neki ugledniji ljudi u selu. Sredstva su osigurana iz državnog proračuna, a zemljište za izgradnju škole je obećao dati Hadži Mehmed Nurikić.³⁶ Počelo se odmah s navlačenjem cigle i kamena za izgradnju školske zgrade. Posao je pomagao i dio mještana. Ali... Znatian broj drugih je odmah iskazao otpor ovoj korisnoj inicijativi: štaviše, prema njoj su se postavili potpuno neprijateljski, ubjeđujući ostale stanovnike sela da je škola nepotrebna, čak i štetna, jer će se djeca u njoj “povlaštiti”. Među glavnim

34 Kazujući ovo, Mustafa se prisjetio i šaljive anegdote iz razdoblja Drugog svjetskog rata. Naime, jedne prilike je neka njemačka jedinica došla u Gračanicu, uspostavivši vojnu kuhinju. Hranu su davali i civilima. Neki mještani Sokola se tu dobro najeo (“sve samog mesa”), a Nijemci su mu čak dali i veliki hljeb, da ponese ženi i djeci. Vidjevši to, a pošto je vladala opća oskudica – njegov komšija se odmah zaputi u Gračanicu, među Nijemce. “Daj mi jedan hljeb”, zamolio ih je. “Was?”, upitao ga je njemački vojnik, ne znajući šta ovaj govori. “Ma ne mora vas, more i pola”, kaza mu Sokoljak. “*Nicht verstehen*”, zbunjeno mu odvrati Nijemac, a Sokoljak se na to okrenu i pođe natrag kući. Kad se vratio, komšije ga upitaše je li dobio hljeb od Nijemaca, a on im reče: “Ništa. Ja ga lijepo pitam da mi da hljeba, a on veli – hoćeš vas? Ja mu kažem, daj barem pola, a on mi veli – nijesi pošten! I ja se vratim...”

35 Omer Hamzić, *Gračanica i okolina između dva svjetska rata (pravno-politički i društveno-ekonomski razvoj)*, drugo – prošireno izdanje, Gračanica: “Monos”, Sarajevo: “Avicena”, 2015., 357.

36 Sredstva za izgradnju škola u Vranovićima, Sladnoj i Džakulama osigurana su u Državnom proračunu za 1939./1940. i 1940./1941. godinu. U zahtjevu za izdvajanje novca za škole, kojeg je općina Doborovci putem Sreskog poglavarstva Gračanica uputila Ministarstvu prosvjete u Beogradu, istaknuto je da su mještani Vranovića spremni obezbijediti kamen, kreč, pijesak i pomoćnu radnu snagu za gradnju škole, te da izgradnja može početi odmah. (Omer Hamzić, Rusmir Djedović, *Doborovci kod Gračanice – historijska monografija*, Gračanica: “Monos”, 2010., 131-132.)

Mustafa Karić - naš kazivač

bundžijama ponovo je bio Meho Nasić, koji je cestu nekako i mogao prihvatiti, ali školu nikako: "Kad bi je Bog ovdje spustio u zemlju", govorio je, "ja bih je oborio!" Započeti radovi ubrzo su stali – škola se nije gradila, doznačeni novac iz budžeta nije bio utrošen, čak su i navučeni materijal htjeli da vuku sa gradilišta...

Uvidjevši da od gradnje škole u Vranovićima neće biti ništa, zbog nerazumijevanja i protivljenja mještana, Latif je, u dogovoru s dr. Hamidom i par uglednijih mještana, po-

kušao da spasi već uložena, ali i planirana sredstva – jer ako se ne utroše ovdje, biće preusmjerena drugdje. Obratio se svom prijatelju Avdiji Joldiću iz Sladne, koji je u to vrijeme bio muhtar. Pitao ga je da li je on voljan da se u Sladnu napravi škola, na što je Avdija odmah potvrdno odgovorio. Po Mustafinom sjećanju, Avdija je bio krupan i snažan čovjek – po naravi dobar, ali po držanju i ponašanju "baraba i hajduk" (onda kad je trebalo tako nastupiti).³⁷ Takvim stavom i držanjem pridobio je značajan broj mještana, koji su mu davali podršku. Računajući na to, Avdija u selu "nikoga nije plaho ni pitao za mišljenje, jer – on je muhtar, njegovo se siječe". Stoga mu se niko od mještana Sladne nije ni smio usprotiviti.³⁸

Tako je osnovna škola, umjesto u Vranovićima, napravljena u susjednoj Sladnu. Latifu je sigurno bilo krivo, ali eto – barem novac, osiguran zalaganjem dr. Hamida Hadžiefendića, kao i do tada uloženi trud ovdašnjih ljudi – nisu ostali uzaludni. Naposljetku, škola i nije bila daleko i nju je od tada, pa do konačnog otvorenja škole u samim Vranovićima (1951. godine) – pohađao stanovit broj učenika iz ovoga sela. Latif je teško razumijevao konzervativnost i zatvorenost svojih komšija, koja im je u krajnjoj mjeri išla samo na štetu. Ali, nažalost, bila je to odlika značajnog dijela stanovnika ovoga prostora prije nekoliko desetljeća.³⁹ Ipak, donekle sretna okolnost za Vranoviće bila je u tome što je

37 Jedan od problema s kojim su se mještani Sladne tada nosili bili su Cigani (Romi), iz familije Alimanović, naseljeni "poviš Vikala". Nisu se bavili nikakvim poslom, već su po cijeli dan "pili i mezetili", kradući po okolnim zaseocima stoku i perad. Po Mustafinom kazivanju, niko od seljaka im se nije smio suprotstaviti niti pokušati vratiti ukradeno – bili su "hajduci ljudi." Niko osim Avdije, koji bi sâm odlazio među njih, istukao vinovnike i vraćao opljačkano. Međutim, kada je i Avdija uvidio da je "to već zavlдалo" i da su već "sve prisvojili", skupio je nekolicinu mještana i došao među Cigane, natjeravši ih da se potpuno isele iz Sladne ("Kup'te se i gonite kud znate!"). Oni su se zaista iselili, prešavši u susjedne Doborovce, gdje se naseljavaju na općinskoj zemlji – na mjestu gdje je već živjela manja romska zajednica.

38 Kazivanje o izgradnji škole, zabilježeno od Mustafe Karića, potpisnik ovoga članka je ustupio dr. Omeru Hamziću, a on ga je objavio u svojoj monografiji: *Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata* (2015.), na str. 250-251, u napomeni 55. Isto je kazivanje preneseno i u knjizi: Omer Hamzić, Edin Šaković, *Malešići kod Gračanice: historijska monografija*, Gračanica: "Monos", 2018., 109 (nap. 35).

39 Latifov sin Mustafa nam je kazivao da je i dvadesetak godina kasnije "borbu vodio" s jednim poznanikom iz Malešića, daidžinim tečićem, koji nijednom od svojih sinova nije dao da idu u školu – opet pod izlikom da će

mjesni imam (i Latifov amidža) Habib ef. Karić pred Drugi svjetski rat i kasnije držao analfabetske kurseve, putem kojih je opismenjen ne mali broj stanovnika sela.⁴⁰ U nekim drugim selima, pak, nije bilo ni toga – tamo su ljudi bili potpuno nepismeni, sve do druge polovice XX. stoljeća. Mustafa je posebno pamtio Kahvedžije, zaselak u Babićima, iz kojeg je potjecala njegova mati Emina, Latifova supruga. Narod je tu, upamtio je Mustafa, bio dosta siromašan, mahom nepismen, ali i krajnje neuk.⁴¹

U razdoblju Drugog svjetskog rata, Latif nije služio ni u jednoj vojsci. Živio je i radio kod svoje kuće. Sam početak rata nije donio neke posebne lomove u životu stanovnika Vranovića. Propast Kraljevine Jugoslavije, kratkotrajna njemačka okupacija i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske, te zavođenje njezine vlasti – sve to je narodu po selima ovoga kraja izgledalo kao neki novi “prevrat”, sličan onome iz 1918. godine. Ustanak srpskog stanovništva u ljeto i jesen 1941. ovdje također nije ima većeg odjeka – barem ne do ranoga proljeća 1942. godine. Istina, zabilježen je jedan pokušaj prodora ozrenskih ustanika, odnosno četnika prema Sladni, kojeg je odbila ovdašnja narodna milicija (“legija”).⁴²

Ali u narodno pamćenje se urezalo hapšenje i deportacija odraslog muškog, vojno-sposobnog stanovništva susjednoga pravoslavnog sela Gornja Lohinja, osumnjičenog da održava veze s ustanicima na Ozrenu i Trebavi. Desilo se to u martu 1942. godine. Hapšenje i deportaciju su izvele ustaše iz sastava tadašnje XIII. djelatne bojne (pod komandom ustaškog satnika Ivana Stiera), a u tome su učešća uzeli i neki Piskavljani, koji su time – kako je to Latif govorio – “veliki grijeh uradili”. Glavni među Piskavljanima bio je Mustafa Spahić zvani Hodža Mušo (nekadašnji učenik medrese i povremeni imam u Piskavici, inače jedan od uglednijih mještana). Mustafa Karić ga je pamtio kao čovjeka prijeke naravi. “Hajduk čojk je bio”, kazivao nam je, prisjećajući se da je Hodža Mušo, prolazeći cestom, čak i dječacima koji su po okolnim njivama čuvali goveda morao u prolazu “makar nešto dobaciti”, a ako bi se neko usudio da mu na provokaciju odgovori – Mušo bi ga “zaokupio” (potjerao)...⁴³

Kada su ustaše otjerali odrasle muškarce iz Gornje Lohinje u logore, pojedinci iz okolnih sela su krenuli u pljačku njihove imovine. Najviše su pljačkali stoku, a bilo je i onih koji su, na opće zgražanje komšija, krali čak i odjeću, dijelove namještaja... To je izazvalo

se “povlašiti”. U nemogućnosti da ga uvjeri drugačije, Mustafa mu je odvrćao: “Srbin će onda suditi i tebi i tvojoj djeci – ako se ne odškoluju.”

40 U arhivi Medžlisa Islamske zajednice Gračanica pronašli smo potvrdu koju je Kotarska oblast Gračanica (br. 2129/41) izdala Habib ef. Kariću, 30. 06. 1941. godine. Iz potvrde se vidi da je imenovani održao analfabetski tečaj u selu Vranović, u trajanju od četiri puna mjeseca; završni ispit je održan 23. jula 1941. i sa uspjehom ga je položilo svih 29 polaznika tečaja.

41 U cijelom tom zaseoku, kazivao je Mustafa, pred Drugi svjetski rat niko od mještana nije uopće imao sata – u vrijeme kad je Latif u svojoj kući imao i zidni sat, i “budavac” (budilnik) na navijanje, i svoj džepni sat, kojeg je cijelog života nosio (birajući, štaviše, kvalitetnije švicarske marke “Zenith” i “Omega”). Svome puncu iz Kahvedžija Latif je ponudio “budavac” uz Ramazan, da može ustajati na sehur (budući da je on, zbog noćnih guslarskih nastupa u Gračanici, sehur budan dočekivao). Punac je to odbio, pravdajući se da ne zna “rukovati” satom. Umjesto toga, u Kahvedžijama bi napravili poseban “kotac” (kokošinjac) uz kuću, u koji bi stavili horoza, te se po njegovom kukurikanju ravnali. U toku noći, horoz “pjeva prvu redu”, zatim drugu, a na treću treba ustati na “ručak”; kada zapjeva po četvrti put – trebalo je prestati jesti i zapostiti.

42 Edin Šaković, Omer Hamzić, *Gornja Orahovica nekada i sada*, Tešanj: Planjax, 2012., 118.

43 Poslije rata, Hodža Mušo i njegovi sinovi su bili i sudski gonjeni, a naš kazivač Mustafa je, prema vlastitom sjećanju, te priča oca Latifa i starijih rođaka i komšija, znao da su Mušu više puta hapsili i vodili “na ispit” u Gračanicu, gdje bi on na pitanje komunističkih isljednika (“Govori, Hodža!”) – nabusito i drsko, s visoka odgovarao: “S kim da govorim?” Tako se pročulo i govorilo među narodom...

ogorčenje i negodovanje ljudi “od obraza”, koji su oštro osuđivali i te nečasne postupke, i same pljačkaše, ubjeđujući druge mještane da ne sudjeluju u takvim prezrenim radnjama. Među njima je bio i Latif Karić.

Nedugo poslije hapšenja i deportacije Lohinjana, Latif je pored izvora Jake vode, odnosno Begovog korita, susreo jednog od komšija iz Vranovića, koji je zajedno sa nekim mještanimom Sladne gonio cijelo krdo ovaca. Pitao ga je čije su to ovce i odakle ih goni, a on mu odgovori – iz Lohinje. Latif ga je odmah napao: “Pa šta je to, bolan, s tobom, Ahmete? Šta si uradio? Pa znaš li ti hoće li tvoje ostat, vidiš li koje je vrijeme? Kupiš tuđe, a ne znaš hoćeš li svoje sačuvati.” – Latif ga je “plaho rezilio”, svjedoči Mustafa, na što je ovaj oborio glavu i počeo slijegati ramenima, u neprilici. “Odmah goni te ovce nazad”, odsjekao je Latif, okrenuvši se onome iz Sladne: “A ti, ako misliš gonit svoju polovicu, goni! Ali on mora vratiti!” Slanjanin je postidičeno kazao da će i on vratiti... A to su i učinili. Preostali stanovnici Gornje Lohinje (uglavnom starci, žene i djeca) poslije su saznali da im je to Latif naredio.

Ovdje valja pribilježiti da je Latif važio i za autoritativnog čovjeka: po naravi je bio “pooštar”, sjećao se njegov sin Mustafa, dodajući da kod Latifa “nije moglo plaho labavo”. Isprripovijedao nam je i jednu anegdodu koja to oslikava. Naime, Latif je dvojici mještana prodao drvo iz šume, za ogrjeva (grane zaoštale nakon obaranja stabala), upozorivši ih da ne diraju jedan veći ćutuk (panj), kojeg je htio iskoristiti za neke svoje potrebe. Oni su, međutim, bili natovarili i taj panj, a kad su naišli pored Latifove kuće, on je to vidio, te ih je natjerao da ga vrata u šumu. Oni su molili da se ne vraćaju u šumu, da ćutuk istovare tu, pored kuće (gdje bi ga i Latif morao svejedno prevući), ali on nije dao – samo natrag

u šumu, na mjesto odakle su ga, protivno dogovoru, i uzeli. Na koncu su ga morali poslušati.⁴⁴

S druge strane, pak, Latif je važio i za izrazito pravednog čovjeka, kome su se mještani obraćali u slučaju međusobnih nesporazuma i nesuglasica. Najčešće su to bili sporovi oko međa, pa je bilo slučajeva da dvojica zavedenih komšija sporazumno prepuste Latifu da “presudi”. Gdje bi on kazao da je međa, obojica bi to poštovali. Latif je tu ulogu posrednika zadržao sve do svojih zrelijih i poznijih godina života. Iz svih tih razloga, njegova riječ u osudi počinitelja pljačke i sličnih nečasnih ispada protiv stanovnika Gornje Lohinje – svakako je imala posebnu težinu.

Naš kazivač Mustafa Karić se sjećao i neprilika kroz koje su žene iz Gornje Lohinje prolazile nakon deportacije odraslih muškaraca u logore, sa nejakom djecom i starcima. One bi uprezale krave i junice u plug, pa orale i obrađivale zemlju, uz velike teškoće. Krupniju stoku su uspjele sačuvati, najviše zahvaljujući Muji Spahiću iz Piskavice – u selu i okolini poznatom po nadimku Mujo Jusufov. On je odmah po deportaciji Lohinjana, pokupio veći broj njihovih grla, zadržavši ih kod sebe dok val pljačkaša nije prošao, a potom vratio porodicama protjeranih. Goveda i junad su mogla vući plug, ali tupim plugom se nije moglo orati. Valjalo je “poklepati” lemeš, a za to je trebao kovač.

Žene iz Gornje Lohinje su dolazile Latifu u kovačnicu, donosile lemeše i druge poljoprivredne alatke, u neprilici govorile da ne mogu platiti – a Latif im je odvrćao da ne trebaju ništa plaćati, nijedna od njih. Mustafa je u to vrijeme kao dječak već radio s ocem u kovačnici i učio zanat, često ga i zamjenjujući, kad bi Latif negdje otišao. Otac je i njega strogo upozorio da nikome iz Gornje Lohinje ne naplaćuje usluge, jer nemaju čime platiti:

44 U jednoj drugoj prilici (po porodičnom kazivanju, koje je zabilježio Latifov praunuk Mirnes Ahmić), Latif je na djelu uhvatio šumokradicu – komšiju iz Vranovića, koji je vukao balvane iz njegove šume. Natjerao ga je da ispregne volove, a zatim balvane sam odvuče natrag, vlastitom snagom, u šumu gdje ih je posjekao.

“Rat je, nevolja je, nemaju otkud”. Tako je govorio, a Mustafa se toga i držao. Kasnije su se u Lohinji “malo davanisali”, pa bi žene donijele ponešto od svojih poljoprivrednih proizvoda, nudeći za kovačku uslugu umjesto novca... Mustafa se sjeća kada je, jedne prilike, dok je bio sâm u kovačnici, jedna od žena Lohinjanki donijela dva deca rakije, jer nije imala novca. Ponudila je to kao plaću za uslugu, ali on je odbio, kazavši joj da i to vrati – da ne treba plaćati, ni u novcu ni drugačije, jer mu je babo tako zapovijedio. Naposljetku, bio je i isuviše mlad da pije, a sâm Latif “nije trošio rakiju niti bi to dao uzeti”.⁴⁵

U tom vremenu, u Vranovićima i Piskavici postojala je “legija” – narodna milicija koja je čuvala i branila ovdašnja sela. Jedan njihov bunker se nalazio na Hadžikadijinom hanu, na raskršću, blizu Latifove kuće i kovačnice. Tu su stražu držali mještani iz Piskavice i Vranovića, obično po nekoliko njih, u smjenama. Zapovjednik “legije” na području Piskavice i Vranovića (jednoga voda) bio je Rahman Spahić, inače sin spomenutog Hodže Muše. Po Mustafinom sjećanju, bio je čovjek “strašljiv k'o zec”: na vijest o nailasku partizana odmah bi bježao i skrivao se. Zapovjednik “legije” na širem području Sokola i okolnih sela (jedne čete – satnije) bio je Ibrahim Pjanić Pjano, predratni poznanik i prijatelj Latifov. Bio je, po Mustafinom sjećanju, “bistar čojk” i veliki zaljubljenik u narodne junačke epske pjesme. Još prije rata, on je često dolazio Latifu u goste, a i Latif je odlazio kod njega u Soko. Pjanić je dolazio i kasnije, tokom rata, u uniformi; obišao bi bunker na

Zubarska kliješta kojima se Latif koristio

raskršću i pripadnike “legije”, a onda bi svraćao kod Latifa.⁴⁶

Inače, “legija” se nije borila protiv partizana, a ni oni u početku nisu napadali njene pripadnike. Mustafa je dobro upamtio da su neki od “legionara” slobodno odlazili među partizane i niko ih nije dirao. Ali kada je Ibrahim Pjanić legiju “obukao” u ustaše – bilo je gotovo s tim. Borbe između partizana i ustaša vodile su se u više navrata i na pro-

45 Latifa su i poslije rata mještani Gornje Lohinje izuzetno cijenili i voljeli.

46 Mnogo godina kasnije, poslije rata, u emigraciji, Ibrahim Pjanić je na izvjestan način oživljavao tradiciju epske junačke pjesme – i to kao stvaralac, pišući u desetercu kraće pjesme (pedesetak do stotinu stihova), o zbivanjima i događajima iz rata u kome je sâm učestvovao, te o borbama koje je predvodio (dodjeljujući sebi ulogu glavnog protagonista). Te pjesme objavljivao je 1960-tih godina u hrvatskom emigrantskom magazinu “Drina”, koji je izlazio u Madridu. Po nekim objavama, bilo je planirano i izdavanje zbirke od dvadesetak takvih pjesama, ali ne znamo je li ta knjiga štampana. Pjesme su izuzetno zanimljive, a imaju i nesumnjivu kulturno-historijsku vrijednost, tim prije što je utjecaj narodne epske poezije u njima dominantan. Pjanić je, sasvim očigledno, pisao pod snažnim utjecajem tradicionalnih epskih pjesama, kakve je prije slušao i u izvedbi Latifa Karića. Bilo bi dobro da se te Pjanićeve pjesme prikupe, prouče i objave.

storu Vranovića, odnosno Karića i Hadžikadijinog hana. Latif bi tada porodicu sklanjao u podrum stare Hadžikadijine kuće, čiji su zidovi bili debeli oko 70 cm i koje meci nisu mogli probiti.

Često bi partizanske jedinice u prolazu zatražile vodiče, pa ih je Latif vodio do nekog od susjednih sela i vraćao se kući. Jedne prilike, prije Latifova povratka, kasno u noći, naišla je druga grupa partizana, zatraživši vodiča do Gornje Orahovice. Starijeg brata nije bilo, Mustafa je bio sam s ukućanima – kazavši partizanima da otac nije tu, da je već odveo neke “drugove” i da se još nije vratio. Partizanski oficir ga je pitao zna li on put. Mustafa im je kazao da zna, a oni su ga onda zamolili da im on bude vodič (“Zamolili su, nisu natjerali”), On je pristao. “Ali nemoj da nas navedeš na ustaše”, upozorili su ga i zaprijetili. Sreća, bila je mjesečina, dobro se vidjelo. Poveo ih je kroz šumu pored Jenčević vode, pa dalje, sve šumom, sporednim stazama, do Birkovca iznad Gornje Orahovice, a onda i u samo selo (“do na mjesto”). I poslije, nekoliko puta, bivao je vodič partizanima, kad Latifa nije bilo.⁴⁷

Inače, partizani nisu činili neko posebno zlo narodu niti su “plaho pljačkali” – sjećao se Mustafa Karić. U prolasku kroz selo bi uzimali ponešto što bi im zatrebalo, neki odjevni predmet ili obuću, a tražili su i hranu... Poneko bi pretrpio štetu, ali nisu masovno otimali.⁴⁸

Kasnije, potkraj rata, partizani su zaposjeli područje Vranovića. Tada su u ovaj kraj došle jedinice iz Srbije. Zaposjeli su i porodičnu kuću u kojoj je Latif živio s bratom: Latifovu porodicu su “pretjerali” u bratov dio, smjestivši se u dvije sobe u kojima je Latif živio. Tu u blizini je bila i njihova komanda, a držali su straže i patrole, zbog kojih su neki od mještana imali neprimike.⁴⁹ Naš kazivač se nije bojao partizana, iako ih nije volio – posebno Srbijance, koji su bili potpuno strani ljudi: neuredni i nekulturni, koji su, čak, bez ikakvih obzira vršili i nuždu oko kuća, na opće zgražanje domaćeg svijeta... U svom mladačkom buntu, Mustafa im je često prkosio, ponekad upadajući i u neprimike. Latif ga je zbog toga oštro korio, upozoravajući da se u ratu i zbog sitnice može izgubiti glava.⁵⁰

47 Partizani su i druge mještane Vranovića, kao i susjednih sela uzimali za vodiče, a bilo je slučajeva da se neki vodiči nikada nisu vratili kućama, izgubivši život pod nepoznatim okolnostima. Jedan od njih je bio i Hasan (Mahmuta) Dizdarević iz mahale Nasići, kojeg je spomenuo i naš kazivač Mustafa. Po usmenim kazivanjima, stradao je u Donjoj Orahovici. U poslijeratnim službenim evidencijama, on se vodio kao poginuli partizan – pripadnik 5. kozarske brigade (pogl. Omer Hamzić, Edin Šaković, *Žrtvoslov bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica 1941.- 1945. - Dio I: vangradsko područje*, Gračanički glasnik, XIV/29, 2009, D-42, 118).

48 Mustafa se sjećao nailaska neke partizanske jedinice, u kojoj je bio i jedan rastom sitniji pripadnik. Spazivši na Mustafi opanke, odmah mu je ponudio da ih mijenja za njegove već upropaštene cipele, na kojima su donovi bili “ured otpali”. Mustafa mu je govorio da opanci neće izdržati ni do drugog sela, a partizan mu je odvratio: “Bolje i to, jer ovo ne može nidokle.” Tako su se trampili. Partizan je, zadovoljan, obuio opanke i otišao sa svojom kolonom, a Mustafa je oprao i očistio cipele, šusterskim klinčicama prikovao donove, ušio ih i uglancao – dobivši tako dobru obuću, kakva je u to vrijeme bila vrlo skupa i većini svijeta nedostupna.

49 Porodicu Latifa Karića partizani su znali, pa su im dopuštali da se kreću bez problema. Mustafa se tako jedne prilike zaputio prema Vranovićima, a u putu je sreo Mehu Nasića Zaimovog (predratnog protivnika izgradnje škole). Pozdravio ga je i upitao gdje ide, a on mu je kazao da se, u dokolici, zaputio malo do Karića, da će možda sići i do Piskavice, gdje je imao rodbinu... Mustafa ga je upozorio na partizansku stražu, savjetujući mu da na njihovo pitanje kuda ide, kaže da se zaputio kod Latifa u kovačnicu, po lemeš – jer mu u protivnom neće dati proći. Meho je s visoka odgovorio: “Eh, dijete, ti ćeš mene učiti šta da kažem”. Kad je naišao na stražu, partizanima je dao neodređen odgovor kao i Mustafa, a oni ne samo da ga nisu pustili da prođe, već im se učinio sumnjivim pa su ga odmah uhapsili i odveli na ispitivanje. Otjerali su ga čak do Pribave, odakle se Meho, nakon sedam dana, jedva izbavio. U povratku je svratio kod Latifa u radnju i, pokazujući na Mustafu, kazao: “E, pa lijepi si pobro, dijete – a da bolje zna neg’ ja!”

50 Mustafa nam je ispričivjedaio nekoliko zanimljivih doživljaja, koji zaslužuju da budu zabilježeni.

Stariji Latifov sin Osman, s druge strane, bojao se partizana i pred njima se uvijek skrivao, a kad su zauzeli Vranoviće, u strahu je pobjegao kod rodbine u Kahvedžije. U aprilu 1945. godine, kada je došlo do odstupanja pred partizanskom navalom, veliki broj mještana Babića krenuo je s razbijenim jedinicama poražene vojske, među njima i dosta Osmanove rodbine i poznanika. Taj val je zahvatio i petnaestogodišnjeg Osmana. Povlačeći se s vojskom, on je stigao sve do austrijske granice, gdje je pao u partizansko (komunističko) zarobljeništvo... Vratio se živ, ali je pretrpio teške muke. O tome je poslije pričao u krugu porodice. Vojska se bila predala partizanima, a s njima i civili koji su se u toj masi povlačili – jedino se “crne ustaše” nisu htjeli predati, već su se pod borbom probili preko granice. Partizani su grupu u

kojoj je Osman bio potjerali natrag. Gonili su ih, bez odmora, od Slovenije kroz Hrvatsku pa sve do Srbije... Svakoga ko bi istupio iz stroja, makar vode da se napije, “sastavili bi kundakom”. Tukli su ih, nisu im davali ni vodu, a kamo li hranu. U putu, ako je gdje stoka ugazila u cestu, pa se trag napunio kišnicom – sagnuli bi se i pili; ako bi u kravljnoj baljegi vidjeli koje zrno žita – brali su i jeli... Pozadi kolone bili su partizani sa “kukastim nožem”, koji su bez milosti klali one koji dalje ne bi mogli. U jednom trenutku ni Osman dalje nije mogao, pao je na cestu... Život su mu spasila dvojica mještana Stjepan Polja, Ibrahim i Arif Okić, snažni ljudi koji su ga uzeli pod ruke i neko vrijeme tako vodili, dok nije skupio snage pa nastavio sam. – Tako je Osman pričao, a po njegovoj priči Mustafa zapamtio i nama kazivao.⁵¹

Jedne prilike, partizanski oficiri su naredili Latifovim ukućanima da ispeku pile i pogaču, te pošalju u komandu koja se nalazila u susjedstvu. Oni su poslušali, te hranu poslali po Mustafi. Ljut što se partizanima nosi takvo jelo, dok je porodica u oskudici štedila, Mustafa je u hodu s pileta “očerupao” kožu i pojeo je. Kada je partizanski oficir vidio pile bez kože, ljutito je upitao Mustafu šta je to, a on mu je odvratio da ne zna i da su mu tako dali. “Nosi, nek’ ti tvoj čača jede!” – ljutito je odvratio oficir i vratio mu zavežljaj. Mustafa se s tepsijom i zamotanom pogačom uputio Latifu u radnju, ispričavši mu šta se zbilo. Latif ga je ukorio, a onda (šta su drugo mogli!) – pile su sami pojeli.

Drugi put, pak, dok se Mustafa nalazio sam u kući, u sobi, očuo je neki zvuk iz susjedne prostorije, u kojoj je bilo ognjište s “pekcom”. Kad je izašao, vidio je prevrnutu peku, pod kojom se prethodno ispekla proha, da bi kroz prozor zapazio partizana kako trči s ukradenom prohom u ruci, uz brdo. Ne obuvajući se, odmah je potrčao za njim, nečujno mu prišao s leđa, zgrabio i oteo prohu. “Ma gladan sam!” – zavapio je partizan, dok je Mustafa trčao natrag kući, ne obazirući se na njega.

Još jednom zgodom, na partizane, razmještene u Karićima, napale su ustaše, iz pravca Prohića šume. Ovi su odmah stupili u borbu – Mustafa ih je iz radoznalosti gledao iz svog dvorišta, a oni su se vješto prebacivali u pravcu neprijatelja, “dah ovi, dah oni”, jedni druge vatrom pokrivajući. Utom je začuo pucanj iz avlije. Okrenuo se i vidio iza kuće nekog zaostalog partizana, koji je pucao “u prazno”, uopće ne gađajući... Plašeći se da njegova pucnjava iz avlije ne navuče ustaše na kuću, prišao mu je s leđa i oštro viknuo: “Šta to radiš?! Marš odatle!” Partizanu je, od iznenađenja i straha, ispala puška iz ruke. Mustafa je vidio da je to neki mlad i neiskusni vojnik, ali poslije, kad se toga prisjećao, držao je da je pogriješio, jer ga je partizan mogao upucati – makar i iz straha...

Poslije, kad su došle jedinice iz Srbije, narod ih je, zbog njihove zapuštenosti i nekulture, jedva trpio. Kada je jednom došao partizanski kurir iz komande i zapovijedio da se za komesara pristavi voda na ognjištu, kako bi mogao oprati odjeću (Latif tad nije bio kod kuće), Mustafa se izderao na kurira, psujući i njega i komesara, te ga otjerao. Srećom, neko od drugih ukućana je odmah “nastavio” posudu s vodom na vatru. Utom se pojavio i sam komesar, izvan sebe od bijesa. Hvatajući se za pištolj, pitao je Mustafu je li on taj koji je njega psovao. Mustafa se pravdao da ne zna o čemu priča, da kurir laže, pokazujući “nastavljenu” vodu na ognjištu. Komesar je odvratio da njega njegov kurir nikad nije slagao, prijeteci Mustafi da će ga ubiti. Utom se pojavio Latif, koji je komesara lijepim riječima nastojao umiriti. “Ubio bih ga sad k'o zeca – mene moj kurir nikad nije slagao”, ljutito je i dalje prijetio komesar, a onda se smirio – i otišao. Tako se sve i svršilo, a Latif je Mustafu oštro izgrdio zbog takvog ponašanja, “jer rat je, niko nikome ne odgovara”...

51 U istoj grupi u kojoj je bio Latifov sin Osman, nalazio se i njegov poznanik, Osman Ćorić iz Piskavice, čije je opširno svjedočanstvo, s mnogim potresnim detaljima, zabilježio ing. Izet Spahić. – “Na putu smo najteže prošli pri prolasku kroz Šid”, svjedočio je Ćorić. “Ljudi su odustali od rada na poljima, pripremili su za udaranje – šta

U tih nekoliko sedmica, od Osmanovog nestanka pa do povratka kući, Latif je iskusio ono što osjeća svaki roditelj čije dijete netragom nestane i o čijoj sudbini se ništa ne zna... Ono što su stotine drugih roditelja, čiji su sinovi tog proljeća 1945. godine zauvijek napustili gračanički kraj – osjećali i tada, i kasnije, najveći broj njih do kraja života).⁵²

Na svu sreću, Osman se ipak vratio živ – makar pretrpjevši i strašne patnje.

Rat su preživjela i dvojica Latifove mlađe braće, Avdo i Šerif, koji su bili mobilisani i poslani u borbu.⁵³ Mnogi mještani Vranovića, nažalost, nisu dočekali kraj rata. Neki su poginuli, dok su dvadesetsedmorica odstupili u aprilu 1945. i od tada im se gubi svaki trag.⁵⁴

Rat je prošao, nastale su nove okolnosti i prilike, u početku dosta teške za selo i narod na selu – osobito u prvim godinama poraća, od 1945. pa sve tamo negdje do ranih pedesetih godina. Vladala je opća nestašica, kriza, nova vlast je bila stroga, a mjere prema selu teške...

Po šumama je, iza rata, bilo i "bande", odmetnika, koje su predvodili Alaga Zelenkić i Himzo Skopljak. Za njih dvojicu se pričalo da su pobjegli iz partizanskog zatvora, ubivši stražara, nakon čega su se odmetnuli u šumu. Mustafa Karić se Alage sjećao još od prije rata, kada je, kao dječak, bio na svadbi u Kahvedžijama, kod materine rodbine. Alaga je tada važio za momka prijeke naravi, a na svadbi se posvadao s nekim Malešacima, koji su potegli za noževe, napali ga i ranili... Narod se, po izbijanju incidenta, razbježao – Mustafa je, tada, u trku naišao na ranjenog Alagu, koji se sakrio pod zaraslu među. Iznenaden, on je naglo podigao nož – i odmah ga spustio, vidjevši da je pred njim dijete. Zatim je ustao i krenuo dalje, teško hodajući. Bio je, očito, teže ranjen – sjećao se Mustafa – iako je prethodno "i on nekoga potkačio."⁵⁵ Poslije rata, pak, Alaga se proćuo kao vođa odmetnika, te se i Mustafa prisjetio opisane predratne zgode. Alagin prvi drug je bio Himzo Skopljak iz Sladne, a s njima su bili još i Zaim Skopljak, Himzo Ferizović iz Babunovića, Juso Brkić iz Piskavice, Hadžib Kahvedžić iz

je ko imao, motke, motike, sjekire, vile, lopate – i kad smo se pojavili, svi su navalili na nas, staro i mlado, muško i žensko. Udarali su po nama i sjekli, ljudi su padali u krvi, bili gaženi i umirali. Mi smo se pribili jedan uz drugoga. Ja sam samo pokrio oči rukama i trpio udarce. Oni koji su bili u sredini, bolje su prolazili. (...) Teško je bilo ostati na nogama jer su se mrtva tijela mučenika povećavala, pa ih je bilo teško prekoračiti sa iznemoglim mišićima. Ipak sam ostao na nogama, što je značilo – šansa za život. Izveli su nas iz Šida i smjestili kod ciglane da prenočimo na otvorenom." Čorić dalje svjedoči da je Osman Karić, sin Latifa, njega je i Begana Bešića iz Sokola do kraja života nazivao braćom, jer su mu tada spasili život: "Pri izlasku sa stratišta u Šidu, zastao je i, pretučen i iznemogao, nije mogao dalje, a to je značilo sigurnu smrt. Mi smo ga uhvatili i donijeli do ciglane, gdje se oporavio i nastavio put." (Omer Hamzić, Izet Spahić, *Gračanlije u marševima smrti*, Gračanički glasnik, XV/30, 2010, 84).

52 O tome opširnije: Omer Hamzić, "Oni su odstupili" – *Blajburg 1945. i Bošnjaci u historiografiji i sjećanjima: primjer Gračanice*, Društvene i humanističke studije – Časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli, II/3, 2017., 145-167.

53 Avdo je najprije bio u domobranima, u 8. lovačkoj pukovniji. Iz domobrana je, izgleda, pobjegao, jer je u porodici ostala priča da se pješice vratio iz Austrije, gdje se ta jedinica obučavala. Kasnije, pred kraj rata, priključio se partizanima. Njegovog mlađeg brata Šerifa su prinudno mobilisali SS-ovci (u Bukviku kod Brčkog); iz njihovih redova je uspio pobjeći u Zagrebu, gdje je upoznao jednu djevojku, svoju buduću suprugu Šeficu, koja ga je neko vrijeme sakrila, dok opasnost nije prošla. U Zagrebu je poslije rata i živio.

54 Imena nestalih: O. Hamzić, E. Šaković, *Žrtvoslov bošnjačkog stanovništva s područja općine Gračanica (1941.-1945.)*, A-343 – A-368, 107-108.

55 U članku o Alagi Zelenkiću, kojeg je potpisnik ovih redova objavio u koautorstvu sa Nihadom Halilbegovićem (*Posljednji gračanički odmetnik i njegova družina: Alaga Zelenkić – između legende i stvarnosti*, Gračanički glasnik, XXII/44, 2017., 53), opisani događaj je, autorsko-redatorskom pogreškom, referiran na kazivanje Hadži Hase Ahmetovića iz Doborovaca. Međutim, očevicid tog događaja bio je Mustafa Karić iz Vranovića. U tom smislu, ovom prilikom se ispravlja taj detalj.

Babića, još nekoliko ljudi iz Gračanice, Lušnice i Sladne... Alagina “banda” bi ponegdje opljačkala zadružni dućan, istukla ljude bliske novim vlastima (tako su išibali suprugu jednog Latifovog prijatelja iz Sladne, jer je bila odbornica AFŽ-a), a onda bi se odmah “bacali” na suprotan kraj sreza, skrivajući se pred potjerama.

Naš kazivač je jednom naišao na njih, u boriku poviše Karića. Odmetnici su spavali, stražu je čuvao samo Zaim Skopljak, koji je ranije dolazio Latifu u radnju, radi kovačkih usluga i potkivanja konja. Prepoznao je odmah Mustafu, odjevenog u nove hlače, pre-krojene od engleske vojne uniforme (njih je Mustafa poklonio amidža Halil). “Samo da nisi Latifov sin” – rekao mu je odmetnik – “Sad bih ti ih skinuo!” Hlače sa dječaka niko od bandita ne bi ni mogao odjenuti, ali... Otimali su bez obzira. Mustafa je tada shvatio šta je značilo imati oca poput Latifa, čovjeka nadaleko poznatog i u narodu cijenjenog.

Teška vremena poraća Latif i njegova porodica su “predeverali” kao i drugi mještani Vranovića, odnosno narod ovoga kraja uopće. Latif je i u to vrijeme obrađivao zemlju, radio u kovačnici, od prilike do prilike nastupao kao narodni svirač i pjevač... Njegovi sinovi su odrastali. Mustafa i stariji brat Osman su “izašli” od oca (osamostalili se) i okrenuli drugim zanatima, dok su dva mlađa brata (Mehemed i Habib) prihvatili posao u kovačkoj radnji.⁵⁶

Latif je i dalje nastavio svirati i pjevati, iako to u novom režimu, početka, u onim prvim godinama – baš i nije bilo preporučljivo. Nove vlasti su, naime, sa sumnjom gledale na sva masovnija okupljanja ljudi,

5) Latifov džepni sahat marke ‘Zenith’ - model Grand Prix Paris 1900 (s potpisom urara Nattich Fiueme)

izuzev onih koja su same organizirale, a pjevati o bošnjačkim, muslimanskim narodnim junacima i starim vremenima slave i ponosa bilo je samo po sebi “reakcionarno”...

U tom i takvom vremenu, zamrla je i tradicija ramazanskih sijela uz gusle u čaršiji. Međutim, Latifovi nastupi na selu, na sije-lima i prelima kod uglednijih domaćina, i dalje su živjeli. Njegove pjesme su osobito voljeli u Sokolu. Tu je Latif najčešće nastupao kod Ramiza Begovića, zatim Hasana Begovića, Halila Huremovića i njegovog brata Muje, kao i drugih domaćina. Hazim Begović zvani Garko kad je pravio kuću – posebnu je sobu odvojio za sijela uz Latifove gusle i junacke pjesme; tu sobu (inače najprostraniju u kući) poslije su nazivali “Latifovom sobom” ili “Karića sobom”...

Osman Puškar je kao dijete sa svojim djedom Ibrahimom posjećivao sijela na kojima je nastupao Latif, inače djedov jaran. “U mom kraju”, zapisao je Puškar, “sjećam se zimskih sijela i prela uz Latifove gusle u Ramiza Hasibinog. Ja sa djedom niz sokak po prtini u dubokom snijegu, u veliku sobu sa zastrtim pendžerima, ovčijim kožicama, da UDBA ne čuje. Pjesme o junacima Muji Hrnjici i Gojenom Halilu, o Budalini Talu...”⁵⁷

56 Mustafa je postao stolar, iskazavši se kao vrijedan majstor; kasnije je polagao i za varioca, a radio je i na građevini, na prostorima bivše Jugoslavije i u inozemstvu. Kovačkom zanatu se vratio u poznijim godinama života. Važio je za dobrog majstora, posebno kod izrade burgija i sitnih kovanih predmeta, kovao je i noževe, a najviše je izrađivao kose – kako sječiva, tako i drvene drške (kosišta), po čemu je bio na glasu.

57 “Ne volim ni njega ni Muju”, zapisao je dalje Puškar, “zbog primljenih čuški od mog djeda Ibri što sam upamtio Latifove pjesme, pa ih naizust govorio, zbog čega je moj dragi dedo mogao u zatvor, a otac kao pravovjerni komunist hem u zatvor, hem sa boračkim stažom od 8 mjeseci da izgubi posao čistača u školi, jer oni koji

I desetak-petnaest godina poslije završetka rata, dakle, nije se baš potpuno slobodno pjevalo o bošnjačkim narodnim junacima.

Ali kako je vrijeme odmicalo, stega režima je popuštala. Međutim, običaji su se mijenjali, javljali su se neki novi ukusi, pa tako i novi muzički izrazi i oblici, posebno nakon masovnijeg širenja radio-aparata i zvučnih uređaja. Na selu tada posebnu popularnost stječe čuvena izvorna pjesma, uz šargiju i violinu (ćemane). Njoj se okreću i Latifovi sinovi Osman, Mustafa i Mehemed, koji su važili za dobre i cijenjene pjevače. Oni formiraju i svoj izvorni sastav (narod ih je zvao "Karićani"). Mustafa je svirao šargiju, a Osman i Mehemed violine.⁵⁸ Osman je neke pjesme i sâm napisao, dok se Mustafa, kao vrstan stolar, pomalo okušao i u građenju instrumenata, sazova i šargija.

Stare junačke pjesme uz gusle su, tako, nastavili slušati samo istinski zaljubljenici u tu vrstu poezije i muzičkog izraza. Takvih je bilo na selu, ali i po gradovima, pa i onim većim. Latif je kao guslar uspostavio poznavstva sa nekim od njih.

Mustafa se sjećao da mu je otac bio dobar poznanik sa nekim profesorom iz Tuzle, kome se nije mogao sjetiti imena, a koji je volio gusle i junačke pjesme. Znao je čak i graditi gusle, pa je jedne napravio mahsuz za Latifa. Jedne prilike ugostio je nekog poznatog pjevača iz Crne Gore, kome je pričao za Latifa, a ovaj je izrazio želju da ga i lično upozna. Profesor je poslao pismo Latifu, a on se odmah spremio i otputovao u Tuzlu, gdje je upoznao pjevača. U razgovoru s njim, pak, ispostavilo se da Latif zna višestruko više pje-

sama napamet nego li on, na čemu mu je i taj pjevač odao priznanje.

Spomenuti "profesor" zapravo je bio poznati akademski slikar Mustafa Pašić, ujedno i prosvjetni savjetnik u Pedagoškom zavodu u Tuzli – pojašnjava Latifov unuk, dr. Amir Karić. Pašić je bio veliki zaljubljenik u bošnjačku narodnu epiku. On i Latif su se godinama međusobno porodično posjećivali. Mustafa Pašić je na Ahiret preselio 2016. godine, u 91. godini života, ali dvije godine ranije objavio je i svoju autobiografsku knjigu "Bijeg u budućnost". U njoj spominje i svoje druženje sa bošnjačkim narodnim guslarima, osobito onima iz Sandžaka – tačnije Rožaja, kod kojih je u više navrata i odlazio. U tom kontekstu spominje i Latifa:

"Pjesme sam slušao i neke snimio na magnetofon na sijelima – dupke posjećenim, jer Bošnjaci – Sandžaklije živo čuvaju tradiciju pjevanja junačkih pjesama Bošnjaka uz gusle. Sobe su tada pune slušalaca u kojima vlada tajac dok guslar pjeva junačke pjesme. Nema meze ni alkohola, kao ni pušenja u sobi za vrijeme guslanja. (...) U Rožaje sam išao više puta ljeti, a jedan put ili dva i zimi. Na magnetofon sam snimio pjevanje uz gusle junačkih narodnih pjesama Bošnjaka: Murata Kurtagića, Ašira Ćorovića, Šučre Nurkovića, a kasnije kod kuće: Latifa Karića iz sela Vranovića kod Gračanice i Adema Halvadžije iz Kruševljana kod Nevesinja... Sva petorica pjevača – guslara bili su i moji gosti. (...) Niti jedan od njih nije profesionalni guslar. Pjevaju i guslaju iz hobija, i ljubavi prema bogatoj epskoj tradiciji Muslimana – Bošnjaka, za sebe, za svoju dušu, za svoje prijatelje, poznanike i komšije."⁵⁹

su o njemu odlučivali imali su tri do četiri godine staža u četnicima, a u pripadnike NOP-a njima se lahko bilo prekalifikovati. Dva svjedoka i gotovo." (Osman Puškar, "Ja sam Musliman", *Biljeg vremena*, god. II, br. 11, mart 1994., 9.)

58 "Karićani" su bili nadaleko poznati svirači i pjevači, ali nisu komercijalno iskoristili svoju popularnost, u smislu izdavanja nosača zvuka i profesionalnih nastupa (za razliku od nekih drugih izvornih sastava iz šire okoline). Pjevali su više iz ljubavi prema pjesmi i muzici, radi zabave, nego li su na to gledali kao na neki mogući izvor prihoda.

59 Mustafa Pašić, *Bijeg u budućnost. Autobiografski zapisi*, Tešanj: PlanjagGroup, 2016., 147.

Druženje i poznanstva sa navedenim guslarima, dodaje Pašić, odvijala su se vremen-ski u razdoblju između 1968. i 1990. godine.

U tom vremenu. Svakao, desio se i Lati-fov susret sa guslarom iz Crne Gore, kojeg je spomenuo Mustafa Karić. Po svoj prilici, bio je to neki od spomenutih Pašićevih pozna-nika iz Rožaja, inače jednog od posljednjih žarišta epske i guslarske tradicije Bošnjaka.

Latif Karić zaista nije bio profesionalni guslar niti narodni pjevač, kako to navodi Mustafa Pašić – “profesionalni” u smislu da je od toga živio i da mu je to bio glavni izvor prihoda. Guslao je i pjevao, zaista, više iz lju-bavi, nego želje za zaradom, jer bio je vrije-dan zanatlija, obrađivao je i zemlju, dakle – živjeti je mogao i bez pjesme. Međutim, kao majstor – kovač bio je poznat u nekoliko sela, pa i širom gračaničkog kraja; kao narodni zu-bar – isto tako. Znalo se za njega kao ugled-nog domaćina, u rodnom mu Vranovićima i susjednim selima. Ali njegovo ime se ipak najdalje proćulo kao ime čuvenog pjevača junačkih pjesama i guslara – proćulo se, uve-liko prelazeći okvire njegova užeg zavičaja.

Do svojih posljednjih godina, dokle su ga zdravlje i snaga služili, Latif je vjerno njego-vao tradiciju sviranja i pjevanja uz gusle, ali i prenošenja narodne epske poezije. Pjevao je isključivo stare, tradicionalne narodne pjesme o dobro znanim junacima, pjesme objavljene u, možemo reći, klasičnim zbir-kama (poput Hörmannove). Svaku je, pak, pjesmu interpretirao na svoj način, u vlastitoj verziji – što je, kako je već spomenuto, bila opća odlika guslara.

Primjer tih razlika uočava se i iz počet-nih stihova pjesme *“Janković Stojan i Hodžić Husein”* u Latifovoj interpretaciji, od koje po-sjeduemo audio-snimak. Pjesma je, inače, svojevremeno zabilježena od pjevača Mehe Kolakovića iz Orašca u Krajini i objavljena u

zbirci Matice hrvatske.⁶⁰ Ta, zabilježena ver-zija započinje na ovaj način:

*“Viću čini Janković-Stojane
Na Islamu kod kule kamene,
Sve serdare u vićupotego,
Još i s njima mlade kapetane,
Iz begluka piće razložio,
Metnôtolu, čaše poredao.
Viću čini za nedilju dana,
Ni s kim Stojan da govori ne će,
Pridnjim čaša stoji nalivena,
Prekrivena vrcolatom zlatnim...”*

U izvedbi Latifa Karića, početni stihovi ove pjesme glase:

*“V’jeće kupi Janković Stojane,
V’jeće kupi na Kamen-Kotaru.
Sve sakupi kotarske serdare,
Sve serdare, a i kapetane.
Vijeće čini dva bijela dana.
Ni s kim Stojan da govori neće,
Samo šuti, a gleda prida se.
Prid Stojanom čaša nalivena
Prekrivena virculatom zlatnim.”*

U izvornoj verziji pjesme, potom, pred Stojana dolazi serdar Jovan Mitrović, koji prihvaća neispijenu čašu, dok je u Latifovoj verziji to Višnjić harambaša, inače jedan od likova koji se u izvornoj verziji pojavljuje ka-snije. Takvih razlika ima još mnogo.

Izuzev spomenutih “uljepšavanja” (što će reći, izvođenja stare, tradicionalne pjesme na novi, vlastiti, originalan način) – Latif Karić nije sastavljao niti je pjevao pjesme novije po postanku, o događajima iz bliže prošlosti ili vremena u kome je živio (kakve bi se neri-jetko našle u repertoaru guslara tog doba). Ostao je vjeran tradiciji i pjesmama koje su živjele u narodu. Iako se služio tiskanim iz-danjima pjesama, kao predlošcima za vlastitu interpretaciju, iz završnih stihova spomenute pjesme o junacima Janković Stojanu i Hodžić Huseinu uočava se da je imao svijest o gu-slaru – pjevaču kao prenositelju tradicije:

60 Hrvatske narodne pjesme, sakupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi: *Junačke pjesme (muhamedovske)*, knjiga treća, uredio: dr. Luka Marjanović, Zagreb: 1898., br. 18, 388-408.

*"Eto pjesma, moja braćo mila,
Ja ispričah sve kako je bila.
Ja se tude n'jesam prigodio,
N'jesam š njima na poljani bio,
Da sam tako očima vidio.
Već sam čuo đe pričaju ljudi,
Đe kazuju da je 'vako bilo.
Kako čuo i vama kazao,
Kako znao, tako ispjevao,
Od mene pjesma – od Boga vam zdravlje!"*

Što se tiče onih "kratkih pjesama", koje Mustafa spominje, vjerovatno su neke bile i Latifovo djelo – ili, pak, narodne pjesme, koju je Latif svojim pjevanjem spašavao od zaborava. Nažalost, skoro ništa od toga nije zapisano.⁶¹

U vrijeme dok je Latif Karić kao guslar svirao i pjevao širom gračaničkog kraja, bilo je vjerovatno i drugih guslara na širem prostoru sjeveroistočne Bosne, ali o njima se malo zna.

U Donjoj Međidi kod Gradačca je živio Šerif Šišić zvani Šišo, bohem i bezemljaš, nekoliko godina stariji od Latifa, koji je uz

gusle pjevao, živio – i preživljavao. Od njega je naš čuveni književnik i folklorist Alija Nametak zabilježio jednu originalnu epsku pjesmu.⁶² Poslije Drugoga svjetskog rata, guslati je počeo i Imšir Plavšić iz Miričine (rodom iz Rašljeve), radnik, koji je sâm u desetercu sastavljao pjesme, pjevajući o događajima iz novije historije, često lokalnog karaktera, te nastupajući na različitim javnim manifestacijama.⁶³

Još neki stanovnici ovoga kraja gudili su na violini, "na debelu žicu", pjevajući u maniru guslara. Uz Latifovog sina Osmana Karića, jedan od takvih je bio Ibrahim Hasić iz Malešića, poznatiji kao Ibrica Bajrin, koji je uz violinu izvodio junačke epske pjesme.⁶⁴ Poseban kuriozitet bila je Fata Bašić iz Stjepan Polja, koja je uz violinu gudila i pjevala balade i ljubavne pjesme – i to za žensku publiku, na posebnim, ženskim sijelima.⁶⁵

Guslara, ali i ponešto modificirane guslar-ske tradicije, dakle, svakako je bilo na ovome prostoru, sve do novijeg doba. No, Latif Karić je bio jedan od posljednjih istinskih, tradici-

61 Kao što je već spomenuto, Salih Kulenović u radu *Bošnjačke narodne pjesme Gračanice i okoline* (112) donosi jednu ljubavnu lirsku pjesmu zapisanu od Latifa Karića. Pjesma počinje stihovima: "Poslala me nana doli do dućana", a čini se da je njen tekst saopćen kroz kazivanje, jer u formi u kojoj je objavljen u radu, s pomiješanom metrikom, ne odgovara načinu i duhu narodnog pjevanja.

62 Nametak o njemu bilježi: "Šerif Šišić, zvani Šišo, živi od rođenja u selu Međidoj kod Gradačca, gdje mi je u jesen 1956. kazivao pjesmu »Nevjerna ljuba Hrnjice Muje«. On i pjeva i kazuje pjesme. Pjeva uz gusle koje je sâm napravio od sasušene tikve vodenjače. Trijezan ne zna ni kazivati ni pjevati pjesme. Dok mi je kazivao pjesmu, morao sam mu stalno naručivati kahvu i rakiju, pa je dah lijevao rakiju u kahvu dah kahvu u rakiju i tako smiješano pio. Bilo je često potrebno povraćati ga da otpjeva stihove, koje je ponekad kazivao kao prozu. U okviru pjesme koju mi je kazivao ima i njegova bezemljaškog pogleda na svijet: »Svi su zgōdñi (bogataši) polje prifatili, a fukaru u brda hitili (odbacili)«. Šiši je sada oko 70 godina i još uvijek u rodnom mjestu pjeva pjesme koje svijet voli slušati." (Alija Nametak, *Junačke narodne pjesme bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo: autorsko izdanje, 1967., 248; pjesmu zabilježenu od ovoga pjevača Nametak donosi na str. 209-225).

63 Plavšića spominje i Salih Kulenović, koji se kritički i nepovoljno izrazio o njegovim autorskim pjesmama (*Gračanica i okolina*, 250). Te ocjene, s motrišta usmene epike i narodne književnosti, vjerovatno su i opravdane, ali gledajući kulturološki i etnomuzikološki, prisustvo jednoga guslara na ovome prostoru, kao kreatora i čuvara narodne memorije, nesumnjivo je značajna činjenica. Vrijedilo bi, stoga, istražiti i ostavštinu Imšira Plavšića, koji je preminuo prije nekoliko godina. Inače, jednu njegovu pjesmu o neobičnim događajima u Rašljevi i na Ratišu priredili su i objavili Rusmir Djedović i Omer Hamzić (*Dovište na Ratišu kao motiv usmenog narodnog stvaralaštva*, Gračanički glasnik, XI/22, 2006., 108-112).

64 Omer Hamzić, Edin Šaković, *Malešići kod Gračanice: historijska monografija*, Gračanica: Monos, 2018., 241; (dodatni podaci iz materijala prikupljenog tokom istraživanja i pisanja knjige).

65 Po kazivanju Fatime – Kadire Hamzić, Fata je nastupala još od prije Drugoga svjetskog rata, pa sve do 1960-tih godina. Tada je dolazila i u Malešiće, u mahalu Mešiće, redovito dan uoči čuvene Malešićke proslave (kao

Latif u društvu unučadi i praunučadi

onalnih čuvara narodne epske poezije i guslarske glazbe, u njihovom izvornom obliku.

Latif Karić je na Ahiret preselio u ljeto 1991. godine, u lijevom starosti.

Ostavio je iza sebe djecu i unučad, nasljednike u zanatu – pa i muzici, koju je od svoje rane mladosti volio. Njegovi sinovi Osman,

Mustafa i Mehemed rado bi zapjevali i zasvirali – uz šargiju i violinu. Zapjevati je znala i Latifova kćerka Emina.⁶⁶ Tradiciju izvođenja junačkih epskih pjesama nastavio je njegov sin Osman. Nije svirao gusle, već violinu (ćemane) – ali “na debelu žicu” i oponašajući zvuk kakav gusle daju. Sudeći po par sačuva-

glavnog javnog, društvenog i kulturno-zabavnog događaja u selu tog vremena). Najčešće je gostovala u kući Avde Mešića, kod njegove supruge (u zaseoku poznate po nadimku Čozalka), gdje bi se okupilo žensko društvo, za koje je Fata pjevala tzv. “ženske” pjesme. Kazivačica je upamtila pjesmu “Đorđe i Đurđija”, o zabranjenoj ljubavi zbog koje su oboje izvršili samoubistvo. Inače, na gračaničkom području je, sjeća se ona, bilo još žena – sviračica iz tog doba: posebno su poznate bile Mejra i Sajda iz Prijekog Brda, koje su također nastupale još prije Drugoga svjetskog rata (Sajda je svirala harmoniku). Po navodima Senahida Karhimanovića, istraživača i publiciste iz Stjepan Polja, Fatu Bašić su u njenom selu zvali i “Fata Gutkalica” – upravo zbog toga što je gudila uz pjesmu.

66 F. Delić, *Svadbene i drugi veseli narodni običaji na području Sokola*, 49. Latif Karić se, inače, triput ženio. S prvom suprugom (Eminom) izrodio je i odgojio petero djece: sinove Osmana, Mustafu, Mehameda i Habiba, te kćerku Fatimu. Nakon smrti prve supruge, ponovo se oženio i iz drugog braka (sa suprugom Fatimom iz Piskavice) dobio je kćerku Eminu. Po treći put se oženio u zrelijim godinama i iz tog braka (sa suprugom Salihanom iz

nih snimaka, bio je dobar interpretator, do-
stojan nasljednik svog oca Latifa.⁶⁷

Latifove posljednje gusle, na kojima je
svirao, prvobitno je naslijedio njegov sestrčić
Alija Sulejmanović, učitelj, ali i zaljubljenik u
muziku i pjesmu. On je i sam pomalo znao uz
gusle svirati i pjevati (samo za sebe, doduše),
iako puno vještije svira gitaru. Danas se gusle
nalaze u posjedu dr. Amira Karića, Latifovog
unuka.

Pišući ovaj rad, autor je – zahvaljujući
pomoći i susretljivosti Latifovog prauka
Mirnesa Ahmića došao do snimka pret-
hodno spomenute pjesme Latifa Karića, od-
nosno dviju pjesama njegovog sina Osmana.
Radi se o amaterskim snimcima, načinje-
nim na kasetofonu, na starim, korištenim
audio-kasetama.⁶⁸

Vjerovatno bi se moglo pronaći još sličnih
snimaka. Prema obavijesti g. Ahmića, neke
od njih navodno posjeduje Osman Begović iz
Sokola. Iz citirane memoarske knjige Mustafe
Pašića vidimo da je i on načinio neke snimke

Latifovih interpretacija. Ne znamo šta je da-
nas sa tim snimcima i jesu li sačuvani.

Po usmenim obavijestima, u Vranovici je,
sedamdesetih i osamdesetih godina, u par
navrata dolazila ekipa Radio Sarajeva, odno-
sno popularne emisije “Selo veselo”, pri čemu
su snimali i Latifa Karića. Ne znamo da li je
sačuvana arhiva ovoga radija i spomenute
emisije – ako jeste, tamo bi trebalo potražiti
i te snimke...

U svakom slučaju, sve to ostaje zadatak
budućih istraživača, a svakako, vrijedilo bi
prikupiti i drugu građu.⁶⁹ Iskreno se nadamo
da će i ovaj naš rad biti poticaj u tom pravcu.

SUMMARY

The article provides information about Latif Karić
(1905-1991) from the village of Vranovići near Grača-
nica, a widely known gusle player (guslar), but also
one of the most respected locals, a man with a very
interesting biography. He was born and grew up
in an impoverished rural environment, in a village
without an elementary school, but nevertheless he

Babića) nije imao djece.

67 Došli smo do dva sačuvana snimka Osmanovih izvođenja junačkih epskih pjesama. Riječ je o pjesmama
“*Durutađić Ibri*” (kako je Osman izgovarao i pjevao), odnosno “*Durutađić Ibri*”, kako je objavljena kod Koste
Hörmanna (*Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini*. Sabrao Kosta Hormann 1888.-1889., priredila i
predgovor napisala: Đenana Buturović, 2. izd., Sarajevo: Svjetlost, 1990., LX, 323-352), te pjesmi “*Šarac Mehme-
daga*”, odnosno “*Ličani izbavljaju Šarca Mehmedagu*” (*Hrvatske narodne pjesme*, sakupila i izdala Matica hrvatska.
Odio prvi, knjiga četvrta, uredio: dr. Luka Marjanović, Zagreb: 1899., br. 39, 295-320). Snimak prve pjesme (na
dvije audio kasete) je, uz kraće prekide, cjelovit; kod druge pjesme nedostaje završni dio. Iz tih snimaka je jasno
da je i Osman izvodio tradicionalne epske pjesme u vlastitoj verziji, s razlikama u odnosu na one objavljene. Ne
znamo je li ih sâm preradio ili je slijedio način pjevanja svog oca. Osman je napisao i neke vlastite epske pjesme –
jedna od njih je bila pjesma “*Ženidba Piragić Mehe*”, posvećena jednome poznaniku i u narodu prepoznatljivom
liku, stanovniku susjedne Sladne. Također, sačuvan je dio snimka usmene balade “*Kad umrije beže Isaj-beže*”,
vjerovatno vlastita verzija, u kojoj se govori o zloj majci koja nakon muževe smrti želi da se preuda, te stvara urotu
radi ubistva rođenoga sina, koji joj je u tome smetnja. Osman bi, inače, pjesmu započeo uz jedan violinski “solo”
od par minuta, sličan početku neke izvorne pjesme, a zatim bi krenuo guditi samo “na debelu žicu”, te zapjevao;
neupućenu slušatelju činilo bi se da svira uz gusle, iako je zapravo svirao violinu.

68 Oba snimka su sada digitalizirana i biće prikladno arhivirani.

69 U pauzi Okruglog stola, posvećenog znamenitom sazliji dr. Hašimu Muharemoviću, koji je u okviru Dana
evropskog naslijeđa organiziran 22. 09. 2022. u BKC-u TK u Tuzli, potpisnik ovih redova je imao priliku razgo-
varati sa prof. dr. Jasminom Talam, šeficom Instituta za muzikologiju i Odsjeka za muzikologiju i etnomuziko-
logiju na Muzičkoj akademiji u Sarajevu, nagovijestivši pisanje rada o jednom narodnom guslaru s gračaničkog
područja. Prisutan je bio i prof. dr. Mirsad Kunić s Filozofskog fakulteta u Tuzli, koji se već duži niz godina bavi
istraživanjem usmene narodne književnosti i narodne epske poezije Bošnjaka. Oboje su bili iznenađeni činjeni-
com da je na prostorima sjeveroistočne Bosne do u skoro recentno vrijeme postojao i djelovao jedan bošnjački
narodni guslar. Tom prilikom profesorica Talam je naglasila važnost prikupljanja građe o Latifu Kariću i sličnim
izvođačima, osobito ukoliko postoje sačuvani audio-snimci.

became literate and made considerable efforts in self-education. From an early age, he showed a gift for music and song, learning to play the saz, shargia, and then the gusle. As a guslar, he mainly performed old heroic epic songs. He performed at celebrations, parties, and social events in the wider surroundings of Gračanica, Srebrenik and Lukavac. Before the Second World War he also performed at night gatherings during Ramadan in a coffee house (kafana or kahva) in Gračanica. Besides being a guslar, he also was a reputed blacksmith, and a famous folk dentist. He was also considered a man of progressive views, an advocate of public enlightenment and education. He was one of the leaders of the campaign to build a

school in the village in 1939 and 1940, which unfortunately did not succeed then, due to the resistance of other villagers. During the Second World War, he was among the respectable people from the wider area who strongly condemned robbery and looting, especially against the inhabitants of the neighboring Serbian Orthodox village of Gornja Lohinja, whose adult male inhabitants were arrested by the Ustashe and deported to concentration camps. From his youth until the end of his life, he faithfully maintained the tradition of gusle songs and Bosniak folk epics, as one of the last gusle players in North-Eastern Bosnia.

